

Una construcció alt-imperial a Llafranc. Fases, estratigrafia i materials

Joan LLINÀS i POL (*)
Jordi SAGRERA i ARADILLA (**)

ABSTRACT

The urgent excavation at the corner of Llevant and Monturiol Street at Llafranc, shows evidence of two superimposed structures. The most ancient of these shows industrial or storage characteristics and can be dated to the first century A.D., whereas the second, a residence, dates from the second century A.D. The wealth of material and the stratification covered and protected largely by the flooring have supplied new and enlightening information of this period at the important Roman site of Llafranc.

Key words: Llafranc, Late Empire, Opus signinum, South Gallic Terra Sigillata, African pottery, Amphora.

INTRODUCCIÓ

El que presentem a continuació és el resultat d'una excavació d'urgència duta a terme en els mesos de març i abril del 1991 en un solar situat dins del nucli de Llafranc, a la cantonada dels carrers Llevant i Monturiol. El terreny queda molt a prop del marge dret de la riera de Llafranc, la qual desemboca al mar uns cent cinquanta metres a migjorn. La possibilitat d'efectuar-hi troballes era, d'antuvi, molt elevada, especialment tenint en compte que en un solar veí, llinclat amb el nostre per ponent, una excavació d'urgència duta a terme l'any 1987 posà al descobert diverses estructures i paviments d'època romana (Barti & Plana, 1989, pp. 137-146).

De fet, ja des de ben antic es coneix l'existència de restes romanes en el subsòl del nucli urbà de Llafranc. Pella i Forgas parla de troballes diverses, algunes d'elles espectaculars, efectuades en el lloc des del segle XVIII: una poderosa construcció quadrangular, diverses restes de paviments d'*opus signinum*, un mosaic, un Mercuri de bronze, una làpida sepulcral paleocristiana, actualment perduda, diverses monedes del Baix Imperi, gran quantitat de ceràmica, etc. (Pella i Forgas, 1883, pp. 188, 210, 275 i 357-58).

El boom turístic dels anys 1950-60 provocà, amb la construcció de nous edificis, la descoberta i, molts cops, la destrucció de nous vestigis arqueològics. Així, es té notícia de la troballa i posterior desaparició

quasi total d'una necròpoli d'inhumació localitzada prop de l'església parroquial (Pericot & Oliva, 1952, p. 364), i de la recollida del material d'un abocador d'àmfores del tipus Pascual 1, algunes d'elles amb la marca ...SVL.VEIEN, trobat al carrer Isaac Peral, 21 bis (Badia, 1966, pp. 265-66). A això cal afegir la publicació d'un interessant lot de ceràmiques, majoritàriament alt-imperials, trobades en efectuar-se unes obres al carrer Monturiol (Trias, 1966, pp.93-117).

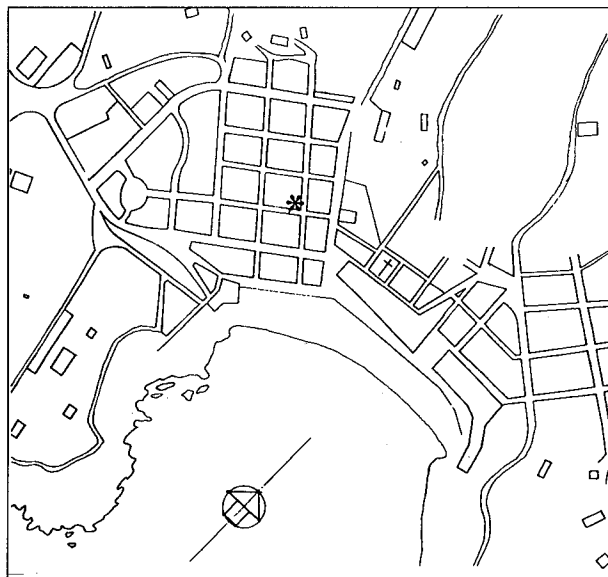

Fig. 1.- Situació del solar excavat el 1991.

(*) Pl. Estació, 1, 17410 Sils (la Selva).

(**) c/ St. Roc, 6-8. Puigvístós, 17003 Girona.

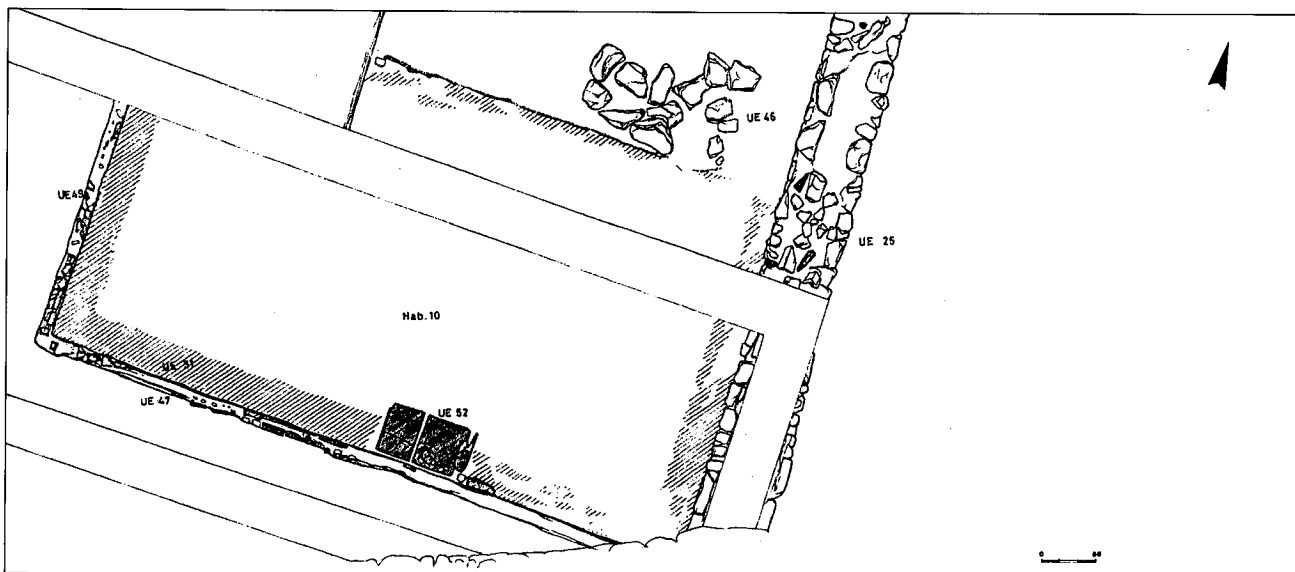

Fig. 2.- Fase I. Planta.

Durant els anys 70 continuà augmentant el nombre de troballes, que ingressaren al Museu-arxiu de Palafrugell. Finalment, la dècada dels 80 veié la proliferació urgència, les quals aportaren noves dades, algunes d'elles prou importants, amb vista al coneixement de l'hàbitat romà de Llafranc. L'any 1980-81 s'evidencià l'existència d'una terrisseria romana, en trobar-se, en una excavació d'urgència realitzada al núm. 40 del carrer I. Peral, una estesa de *tegulae* crues posades a assecar, i diversos fragments d'unes altres de cuites que presentaven algunes marques, entre les quals destaquen PRI (retro), QVIETI i SEC (Nolla et al., 1982, pp. 154-155 i 177-180). Així mateix, s'identificà una producció local de ceràmica comuna (bols de Llafranc i imitacions de ceràmica africana de cuina) i d'àmfores dels tipus Dressel 2/4 i Dressel 30 (Nolla et al., 1982, pp. 160-176). Aquestes descobertes foren completades els anys 1988-89, quan la possibilitat d'excavar en solars veïns (carrer Isaac Peral, núm. 38 i 31) comportà la descoberta de tres forns i diverses estructures annexes pertanyents a aquesta interessant terrisseria.

Una altra excavació d'urgència efectuada l'any 1987 al carrer Llevant núm. 8 permeté la descoberta d'unes estructures i paviments datables als segles IV i V d.C., i també alguns elements més antics (Barti & Plana, 1989, pp. 144-146). Tal com veurem més endavant, la destrucció dels nivells baix-imperials en el solar veí excavat per nosaltres el 1991, i l'exhumació molt parcial dels nivells més antics l'any 1987 ha impedit, dissortadament, posar en relació els resultats d'ambdues urgències.

A la llum de totes aquestes troballes, hom pot parlar d'un hàbitat romà força important en l'emplaçament avui ocupat pel poble de Llafranc. Els seus orígens sembla que caldria buscar-los en el canvis generals produïts arran de la romanització. Al cim d'un turó que s'alça a sobre mateix de Llafranc s'hi localitza el poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guaita, objecte d'algunes intervencions arqueològiques. El moment d'abandonament d'aquest hàbitat, al voltant de l'any

100 a.C., coincidiria, a *grosso modo*, amb els vestigis més antics localitzats a baix, arran de mar (Barti & Plana, 1989, p. 145), de manera que es pot pensar en un trasllat de la població del turó a la platja. L'aportació d'elements vinguts de fora és, ara com ara, hipotètica del tot; tanmateix la romanització del lloc es fa palesa ben aviat en elements prou significatius com les àmfores Pascual 1 i les *tegulae* produïdes a la terrisseria de P.VSVL.VEIEN.

La situació de l'hàbitat romà de Llafranc no és casual. L'artèria constituïda per la riera possibilitaria la comunicació amb l'anomenat *corredor de Palafrugell*, lloc de pas entre la plana empordanesa i la zona de la vall del Ridaura. Així mateix, la platja, orientada a migjorn i entaforada entre el turó de Sant Sebastià a llevant, i la Punta d'en Blanc a ponent, constitueix un recés de primer ordre per a les embarcacions, ja que es troba protegida de les llevantades i de la mala mar en general. Les diverses troballes indiquen que el nucli s'estendria a banda i banda de la riera, en un suau pendent orientat al sud, i que la zona de necròpoli es trobaria emplaçada al petit turó a l'esquerra de la riera, on actualment es dreça l'església (Nolla & Casas, 1984, p. 137).

Ara com ara no ens trobem en condicions d'afirmar quin tipus de poblament era el que hi havia a la Llafranc romana. Les dimensions del jaciment semblen descartar una vil·la, si no és que ens trobem davant d'una de grans proporcions i amb moltes dependències. Altrament, la manca total de notícies sobre la possible existència d'institucions i càrrecs municipals romans induiria a pensar que ens trobem davant d'un petit nucli de població, un *vicus*, com a hipòtesi més probable. De totes maneres, actualment en podem dir ben poca cosa. L'urbanisme es desconeix totalment, i no es té cap notícia de troballes de carrers ni d'edificacions notables.

La principal funció d'aquest nucli i la causa bàsica de la seva existència sembla que aniria lligada al comerç marítim, tal com evidencien tant la seva situació

respecte a les vies de comunicació terrestres com la fabricació local d'àmfores, detectada ja des d'abans del canvi d'era i almenys fins ben entrat el segle III d.C. Així mateix, s'han pogut provar relacions directes de Llafranc amb diverses vil·les més o menys properes: a Puig Rodó (Palafrugell) i al Camp de la Gruta (Torroella de Montgrí), entre d'altres, s'hi ha trobat material (àmfores i *tegulae*) fabricat a Llafranc (Nolla & Casas, 1984, pp. 137 i 157).

Llafranc continuarà poblada fins l'antiguitat tardana. Diverses troballes de material permeten comprovar el funcionament del lloc en moments tan tardans com els segles VI i VII, i potser més enllà (Nolla & Casas, 1984, p. 137). A època medieval, tanmateix, el lloc restà despoblat.

La intervenció del 1991 a la cantonada dels carrers Llevant i Monturiol, permeté la descoberta de dos edificis superposats, situables dins d'un lapse cronològic que arrenca a principis d'època tiberiana i arriba a començaments d'època severa. Cadascuna d'aquestes construccions està, a més, afectada per un període de reformes importants, la qual cosa ens ha permès establir quatre fases perfectament diferenciades. Es detectaren, també, vestigis que evidencien una perduració en èpoques més tardanes, per bé que la major part dels nivells posteriors a època severa havien desaparegut a causa de la construcció en el lloc d'una casa a començaments del segle actual.

FASE I

Els primers vestigis d'actuació romana estan lligats a les activitats industrials i de magatzem, tal com sembla indicar la descoberta d'una estructura d'obra, que anomenarem habitació 10 (fig. 2), parcialment soterrada i recolzada per llevant en un potent mur d'uns 82 cm de gruix. Aquest mur divideix la cala de nord a sud i, alhora, sembla delimitar la zona habitada i la protegeix de les revingudes de la veïna riera, perill que devia ser important si tenim en compte que les

restes de què parlem es fonamenten damunt de sorra d'al·luvió.

L'àmbit és, de fet, una fossa de planta rectangular de 7,36 per 4 m, enfonsada un mínim de 50 cm respecte els nivells de circulació exteriors, i delimitada per uns murs prims (15 cm d'amplada) aixecats amb tovot, morter, restes constructives, fragments d'àmfora i *dolium* i un arrebossat de calç a la cara interna (U.E. 47 i 49). Sembla prou evident que no ens trobem davant d'estructures que puguin suportar una càrrega excessiva, sinó que la seva funció es limitaria a protegir i aïllar l'àmbit i el seu possible contingut.

Donada la feblesa de les parets cal imaginar un sostre lleuger: probablement un empostissat lligat amb branques, fang i materials que no suposessin un pes excessiu.

El pis de l'habitació anava revestit, en una estreta franja de 40 cm al voltant de les parets, per una pavimentació d'*opus signinum* (U.E. 51), que deixava al descobert la part central, de sorra trepitjada (U.E. 53). Aquesta peculiaritat descarta tota possibilitat d'emmagatzematge directe de líquids, i la funcionalitat de l'esmentat paviment resta com una incògnita. En l'enderroc que cobria aquest espai (U.E. 48) aparegueren nombrosos fragments de *dolium*, i també una peça de gran cabuda (fig. 10, 3), i una petita llar de *tegulae* (U.E. 52), ambdues trobades *in situ* sobre el nivell de circulació.

Anàlisi del material

Aquest moment inicial de l'edifici ha proporcionat 136 fragments de ceràmica, dels quals únicament 7 pertanyen a vaixel·la d'importació: 1 Campaniana A, 1 vernís negre indeterminat, 1 Terra Sigillata (T.S.) itàlica decorada i 4 T.S. Sud-gàl·lica. La peça itàlica pertany a la forma Drag. 9, i prové del taller de M.PE-RENNIVS (fig. 8, 1), mentre que les dues vores de T.S. Sud-gàl·lica de context plenament fiable són de la forma Drag. 29 A. Hi ha, també, un fragment informe de ceràmica de parets fines.

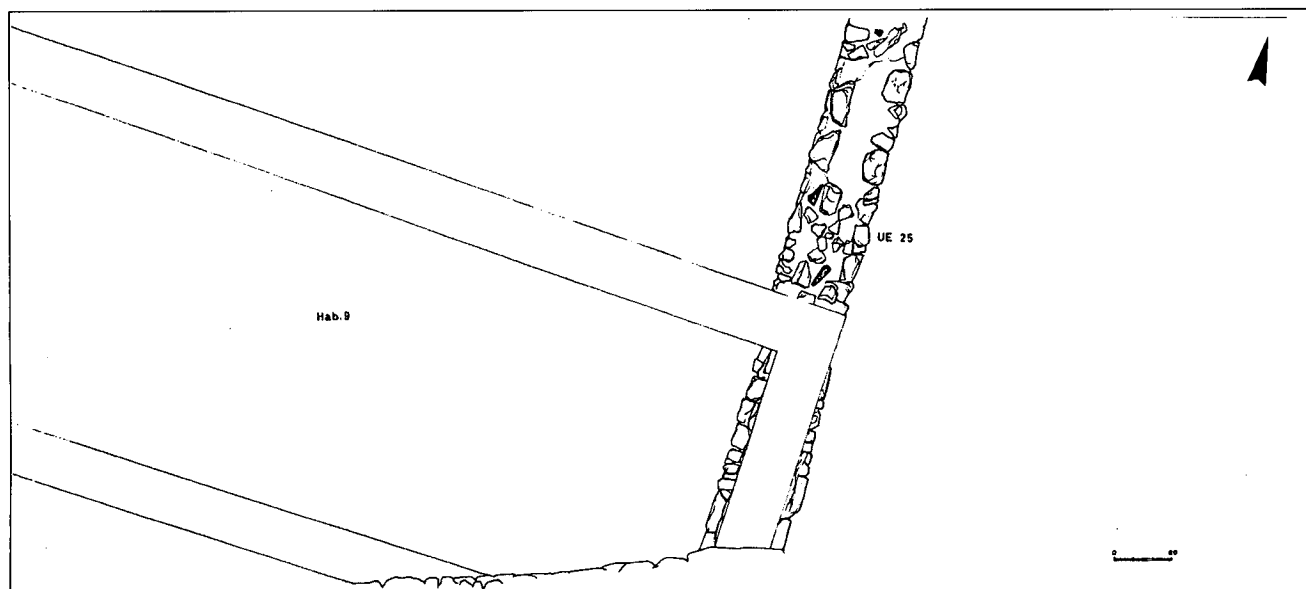

Fig. 3.- Fase II. Planta.

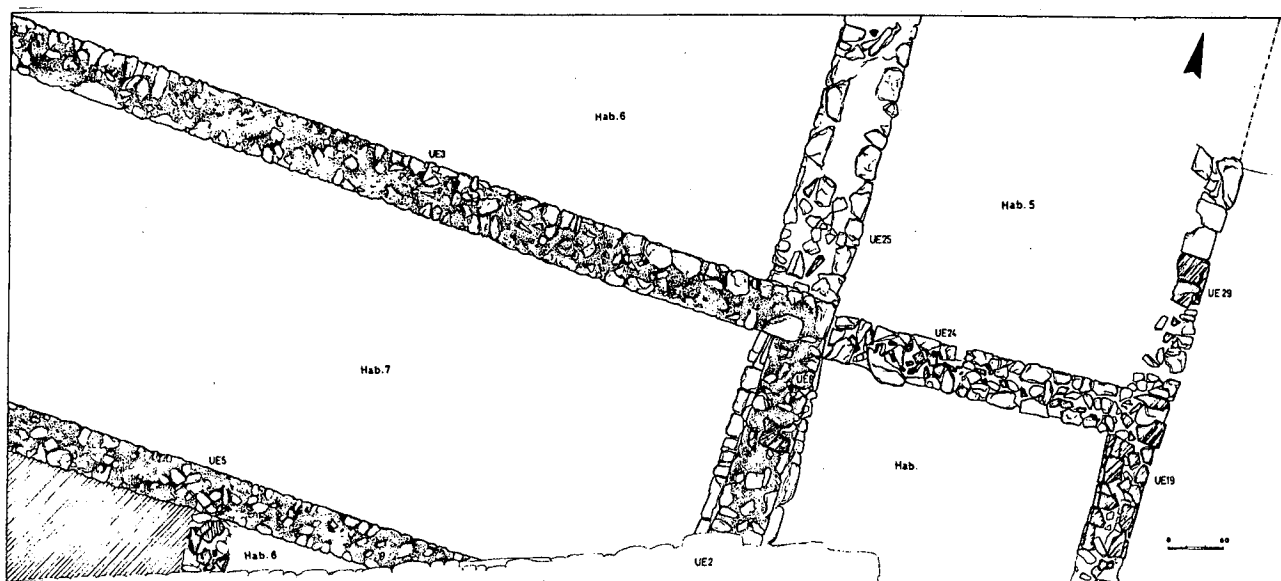

Fig. 4.- Fase III. Planta.

Les àmfores componen la major part del material, amb 63 exemplars (46,3%), i per bé que disposem de molt poques formes, predominen els exemplars, possiblement de producció local, de la forma Pascual 1. Així mateix, formant part del mur U.E. 47, s'hi trobaren quatre fragments de *tegula* amb la marca del terrisser local P.VSVL.VEIEN (fig. 8, 2-5).

Cronologia

Tenim tres dades cronològiques bàsiques per datar aquesta fase. De bon principi, és interessant assenyalar que el terrisser local que signava P.VSVL.VEIEN també fabricà àmfores Pascual 1 (Badia, 1966, pp. 265-266), d'ús freqüent fins a les primeries del segle I d.C. (Nolla et al., 1982, p. 168). D'altra banda, la peça itàlica del taller de M.PERENNIVS, que es trobà formant

part de la faixa de *signinum* U.E. 51, té una datació lleugerament més endarrerida (Beltrán, 1978, p. 72). Finalment, l'excavació del sòl de l'habitació 10 (U.E. 53) proporcionà les dues vores de la forma Drag. 29 A de T.S. Sud-gàl·lica, fabricades aproximadament a partir de finals de la segona dècada del segle I d.C. (Bemont et al., 1987, p. 28). Tot plegat sembla indicar que aquestes primeres estructures foren construïdes durant els primers anys del regnat de Tiberi, al voltant de l'any 20 de la nostra era.

FASE II

Un important canvi s'inicia després d'un incendi a bastament detectat sobre el sòl de l'habitació 10. La major part de les estructures, exceptuant el mur de con-

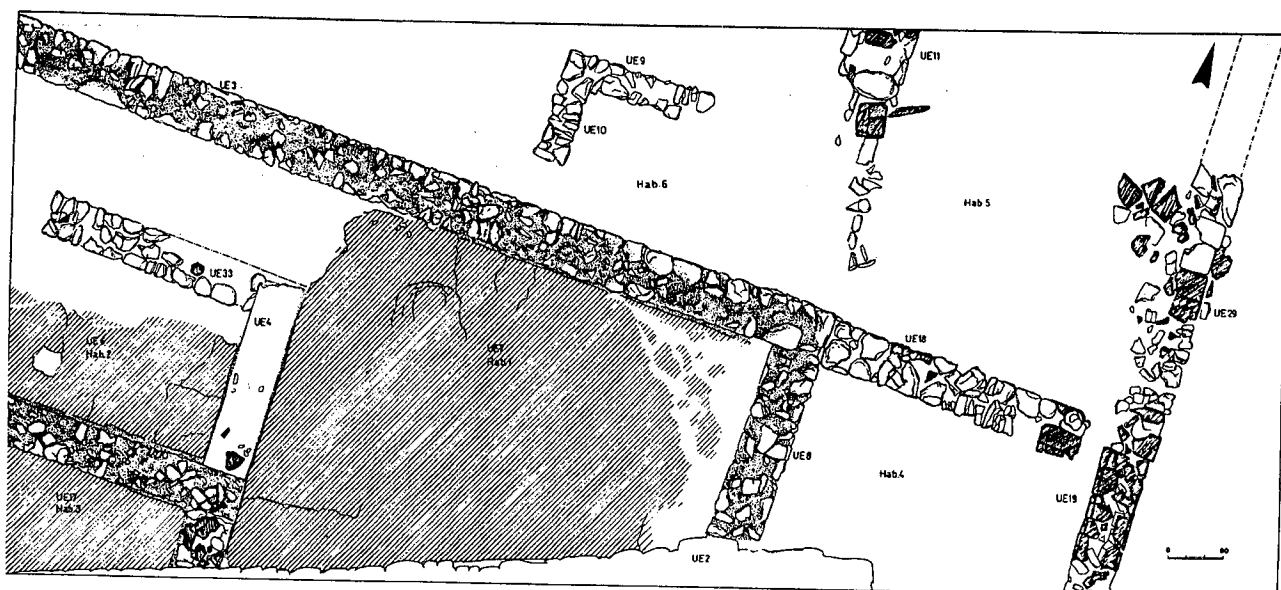

Fig. 5.- Fase IV. Planta.

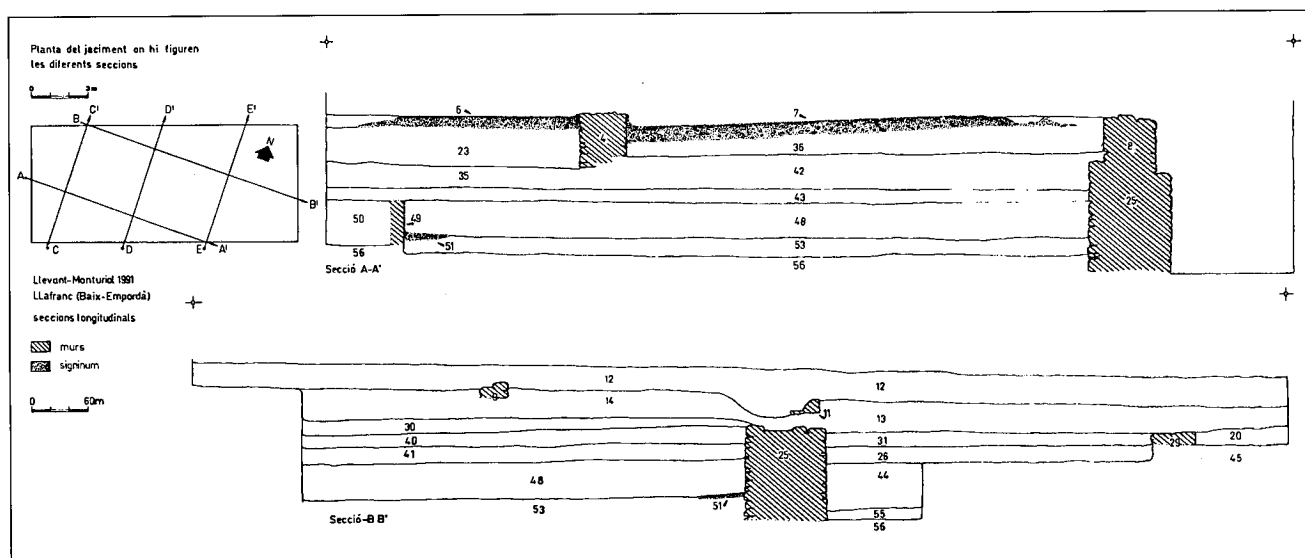

Fig. 6. - Seccions longitudinals (E-W).

tenció U.E. 25, s'enrunen (U.E. 46 i 48), i formen el que anomenem fase IIa. És ara quan comença una nova fase de reformes que ben poca cosa té a veure amb l'anterior (fig. 3). El terreny s'anivella amb una important aportació de terres (U.E. 41/43, 26 i 44, fase IIb), detectada a banda i banda de l'esmentat mur U.E. 25.

La continuïtat de l'activitat industrial ve determinada per la perduració d'aquest mur com a única estructura funcional i per la troballa d'una base de *dolium in situ* i de nombroses restes del mateix tipus de recipient dins del gran àmbit que quedaria a ponent del mur (habitació 9). A llevant, en canvi, per bé que també s'hi realitza una important anivellació del terreny, no s'hi detecta cap ocupació clara.

Anàlisi del material

Els estrats de destrucció de la fase I (U.E. 46 i 48, fase IIa) han proporcionat un total de 259 fragments

de ceràmica, part dels quals provenen de l'enrunament de les parets de l'habitació 10, d'època tiberiana. La vaixel·la fina d'importació està representada per 2 fragments de T.S. Itàlica (0,8%), 6 de T.S. Sud-gàl·lica (2,3%) i 5 de parets fines (1,9%). De la primera, cal destacar una peça amb decoració aplicada i d'excelsa qualitat, per bé que d'una forma de la qual no n'hem trobat paral·lels (fig. 9, 1). La T.S. Sud-gàl·lica ha proporcionat un exemplar de la forma Drag. 15/17 amb trets característics del taller de IVCVNDVS, de la Graufesenque (fig. 9, 3), i un de la forma Drag. 18 (fig. 9, 2). Pel que fa a les parets fines, destaca una peça de la forma Marabini XXXVII, tipus 2/415 (Atlante, 1985, p. 293), de les anomenades de *cloaca d'ou* (fig. 9, 4), i un petit bol hemisfèric d'engalba marronosa-rogenca, l'únic paral·lel del qual prové de la mateixa Llafranc (Nolla et al., 1982, p. 164), la qual cosa permet reforçar la hipòtesi d'un origen local per a aquesta peça (fig. 9, 5).

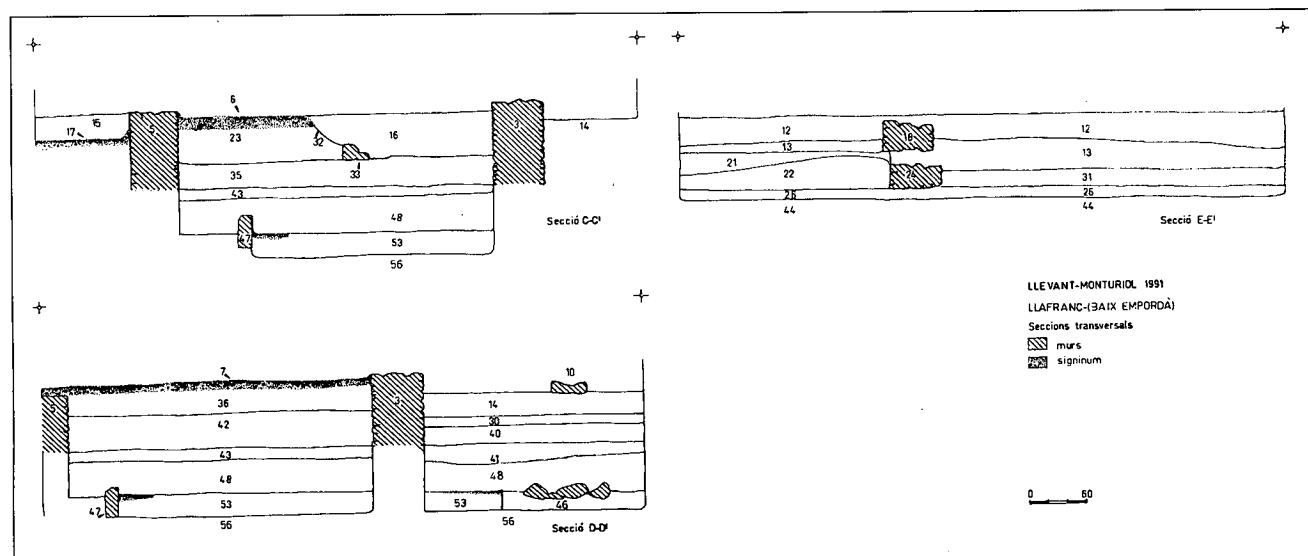

Fig. 7. - Seccions transversals (N-S).

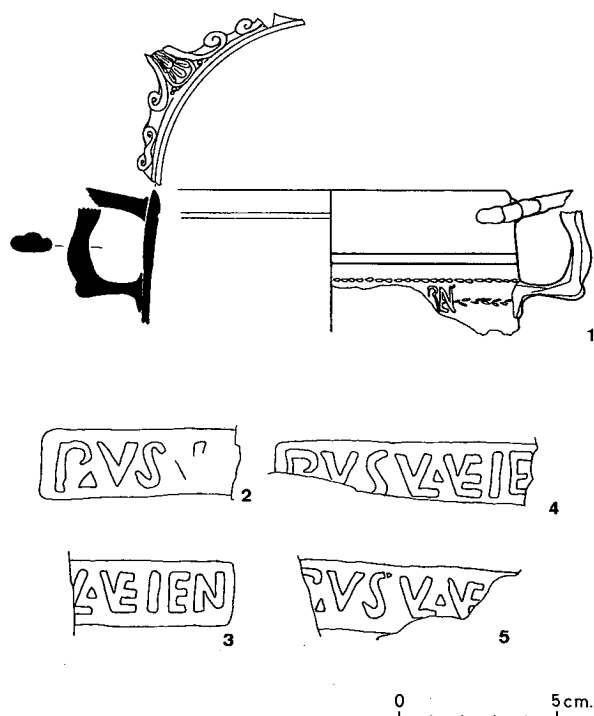

Fig. 8.- Fase I. T.S. Itàlica: 1) Drag. 9. Tegulae; 2 a 5) Marques P.VSVL.VEIEIEN.

De nou, l'àmfora és absolutament predominant, amb 188 fragments (72,6%). La Pascual 1 continua present, i en destaca un pivot amb el grafit CV (fig. 10, 1-2), per bé que la immensa major part de fragments identificables pertanyen ja a la Dressel 2/4, la qual també se sap que fou fabricada a Llafranc (Nolla et al., 1982, pp. 168-170).

Dels grans farcits que constitueixen l'anivellament dels sòls de la fase II (U.E. 26, 41/43 i 44, fase IIb), n'han sorgit 1446 fragments ceràmics. La vaixel·la d'importació presenta les següents xifres. T.S. Itàlica: 4 fragments (0,3%), entre els quals destaca un exemplar de la forma Goudineau 38 b, amb el segell ...A.TI... (A.TITIVS ?) (fig. 11, 1). T.S. Sud-gàl·lica: 47 fragments (3,3%), amb les formes Drag. 11, 18, 27, 29B i 35, a més de dues bases amb els segells OF. LABIO i SABINVS, ambdós procedents de la Graufesenque (fig. 11, 2-9). T.S. Marmorata: 1 sol exemplar (0,1%), de la forma Drag. 29B (fig. 12, 1). Parets Fines: 10 fragments (0,7%). T.S. Africana A: 5 fragments (0,3%), amb la forma Lamb. 2A/Hayes 9A identificada. Africana de cuina: 21 fragments (1,5 %), la majoria de la forma Ostia II, fig. 302, sense la vora fumada (fig. 12, 3-4). Finalment, cal destacar un exemplar bastant sencer de ceràmica de vernís roig intern pompeïà (fig. 12, 5).

Les àmfores continuen el seu predomini en els estrats d'aquest moment. En tenim 605 fragments, cosa que representa un 41,8% del total de ceràmica trobada. El exemplars de la forma Dressel 2/4 són, amb molta diferència, els majoritaris (fig. 13, 1 i 3-4). Juntament amb ells, tenim algun llavi de Dressel 7/11 (fig. 13, 2) i Tarraconense 1 (fig. 12, 7), i també algun pivot de Pascual 1.

Cronologia

Les troballes permeten constatar un petit interval de temps entre la destrucció del primer edifici (fase IIa) i el definitiu anivellament del terreny, que marcaria el començament de la nova ocupació (fase IIb). El principal indicatiu donaria la presència en aquesta darrera fase d'importacions africanes, que es troben totalment absents en els estrats de destrucció inferiors.

Les formes i sigilla de T.S. Sud-gàl·lica permeten una major aproximació cronològica: la forma Drag. 15/17 possiblement del taller de IVCVNDVS i la Drag. 18 amb trets característics del període flavi que trobem en els nivells de la fase II ens donen una cronologia que sembla que caldria situar en el regnat de Vespasià (69-79 d.C.), a principis d'època flàvia (Bemont et al., 1987, p. 12).

Els nivells de construcció de la fase IIb contenen ceràmiques comunes africanes típiques del segle I d.C. (forma Ostia II, fig. 302) (Aquilué, 1989, p. 211). El sigillum SABINVS ens situaria a època flàvia de forma clara, mentre que l'exemplar de la forma Drag. 35 de T.S. Sud-gàl·lica i la forma Lamb. 2A/Hayes 9A de T.S. Africana A ens avançarien molt lleugerament la cronologia, potser cap a època de Domicià (81-96 d.C.) o, més probablement, de Trajà (98-117 d.C.) (Oswald & Pryce, 1920, pp. 192-194; Hayes, 1972, pp. 35-37; Atlante, 1981, p. 27).

FASE III

Un nou incendi marca el final de la fase anterior i, alhora, el començament d'un període d'intensa activitat constructiva. De fet, es detecta un canvi substancial en la funcionalitat dels edificis que es bastiran en aquest moment: si fins ara parlàvem d'un predomini de l'activitat industrial, l'ús de les noves construccions anirà destinat, almenys en part, a habitatge.

D'antuvi, s'ocupa per primer cop la banda de llevant del mur de contenció (U.E. 25), mitjançant la construcció de dues habitacions (hab. 4 i 5), delimitades a llevant per dos murs en direcció nord-sud (U.E. 19 i 29) i separades per un envà (U.E. 24) (fig. 4). La tècnica constructiva és poc acurada: materials febles i relativament poc resistents i parets mal escairades denoten una certa provisionalitat, la qual sembla venir confirmada per l'ús de l'habitació 4 com a abocador (U.E.22) un cop construïdes, més endavant, les edificacions principals.

Immediatament després es basteix, a ponent del mur de contenció, un nou edifici, aquest cop sensiblement més sòlid, amb forts paraments de pedra lligada amb morter (U.E. 5, 3 i 8). La orientació continua essent la mateixa, és a dir, seguint els punts cardinals. L'antic mur U.E. 25 s'amortitza i s'aprofita com a fonamentació de la paret U.E. 8, que tanca per llevant una habitació rectangular (habitació 7) llarga i espaiosa, de 3,26 m d'amplada. La llargada d'aquest àmbit ens és desconeguda, ja que els murs nord (U.E. 3) i sud (U.E. 5) es perllonguen cap a ponent, més enllà dels límits de l'excavació. Sabem que la nova casa no s'estenia en aquest moment pel nord; més probable sembla que s'orientés vers el sud, tot i que per aquesta

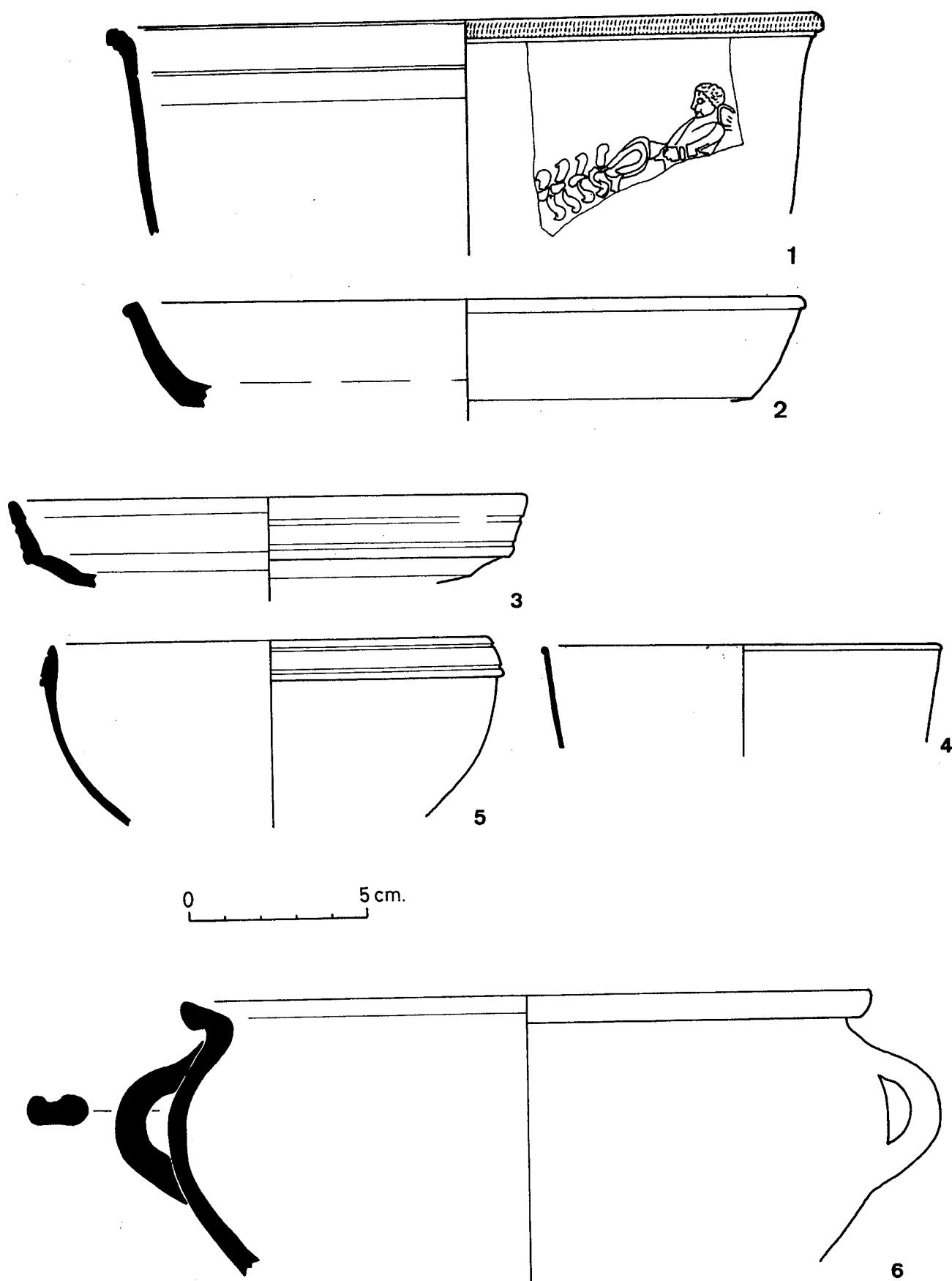

Fig. 9.— Fase IIa. T.S. Itàlica: 1) forma indeterminada. T.S. Sud-gàl·lica: 2) Drag. 18; 3) Drag. 15/17. Parets Fines: 4) Marabini XXXVII; 5) producció local. Grollera a torn: 6) olla.

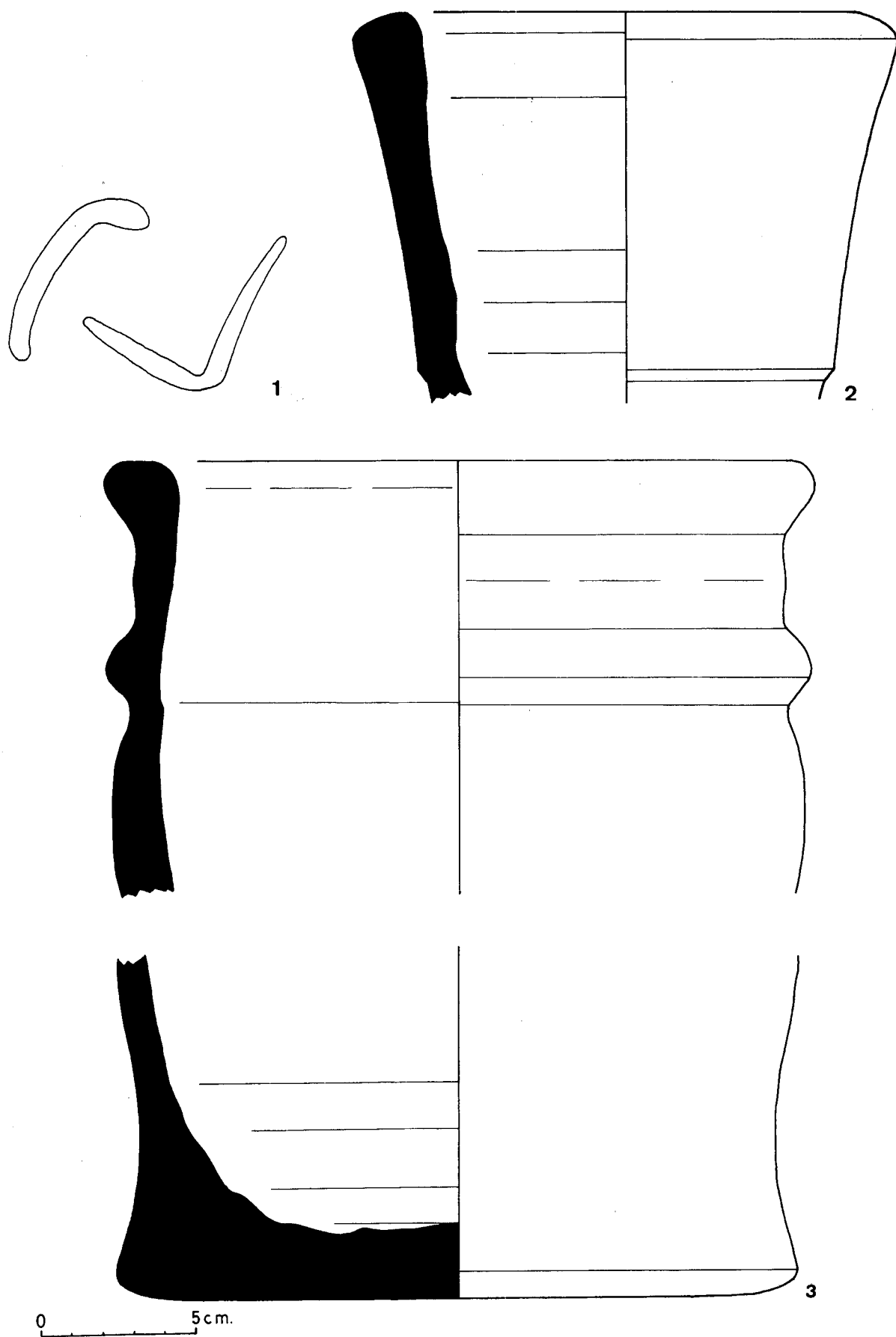

Fig. 10.— Fase IIa. Àmfora: 1) grafit sobre pivot; 2) Pascual 1. Grollera oxidada a torn; 3) Gran recipient de base plana.

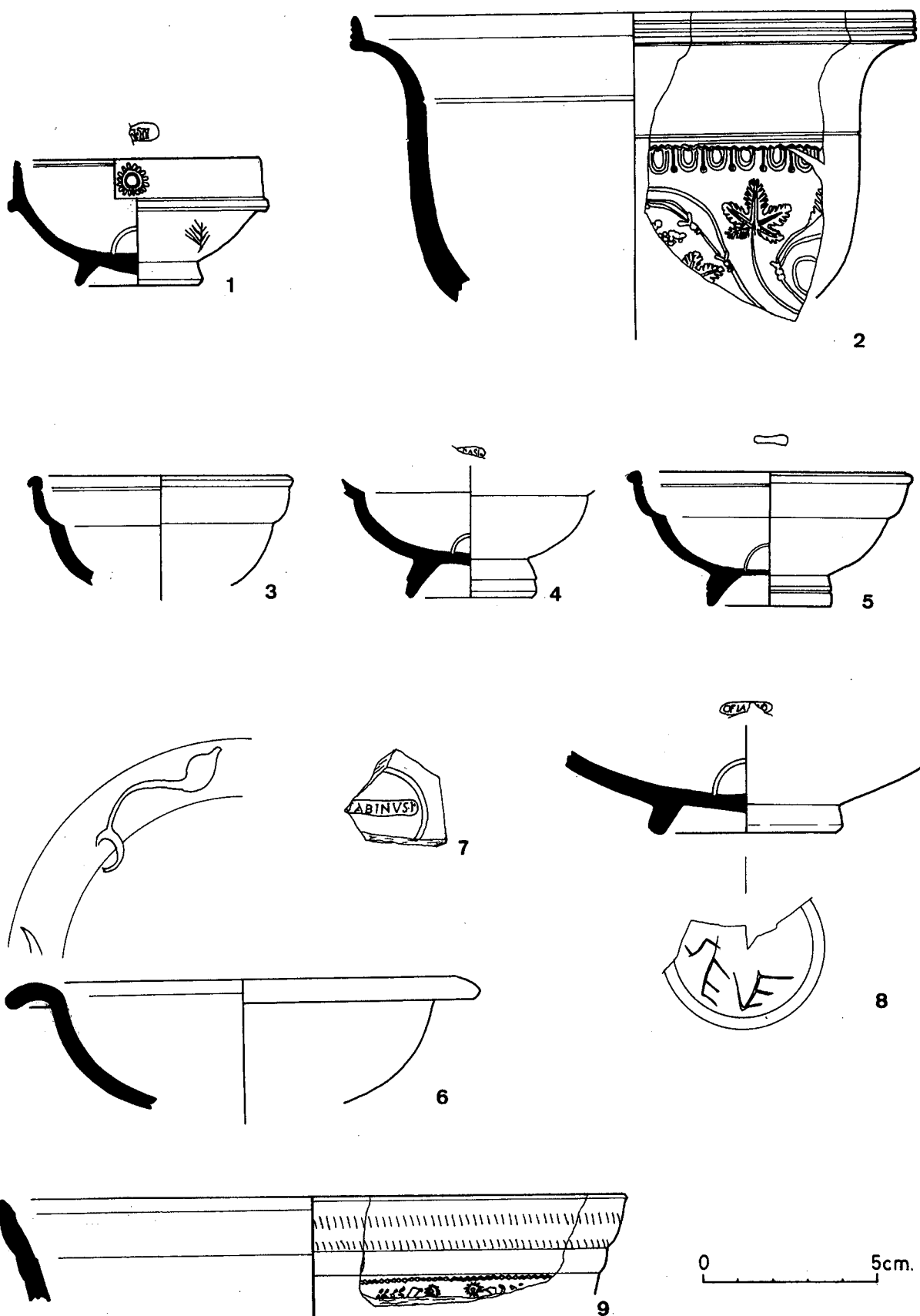

Fig. 11.— Fase IIb. T.S. Itàlica: 1) Goud. 38B. T.S. Sud-gàl·lica: 2) Drag. 11; 3 a 5) Drag. 27; 6) Drag. 35; 7) sigillum SABINVS; 8) sigillum OF. LABIO i grafit SEVE; 9) Drag. 29B.

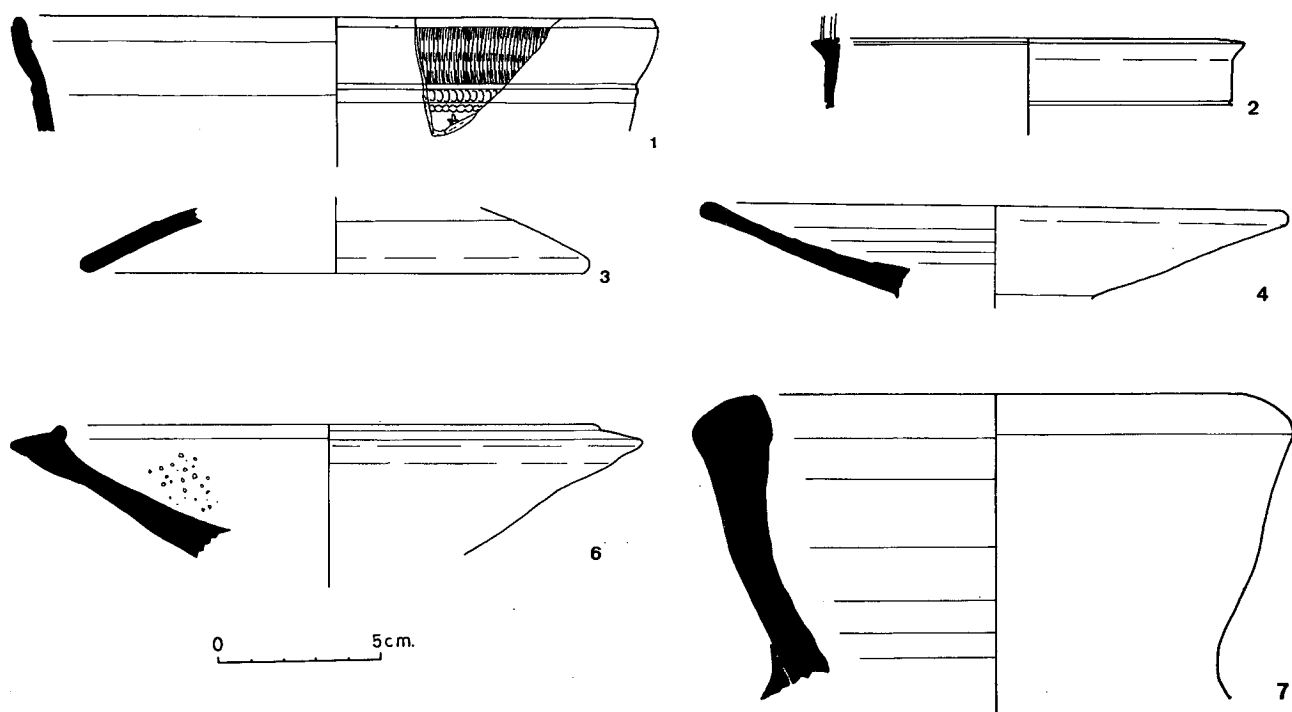

Fig. 12.— Fase IIb. T.S. Marmorata: 1) Drag. 29B. Parets Fines: 2) forma indeterminada. Africana de cuina: 3 i 4) Ostia II, fig. 302. 5) Vernís roig pompeïà. 6) Morter. 7) Àmfora, f. Tarraconesa I.

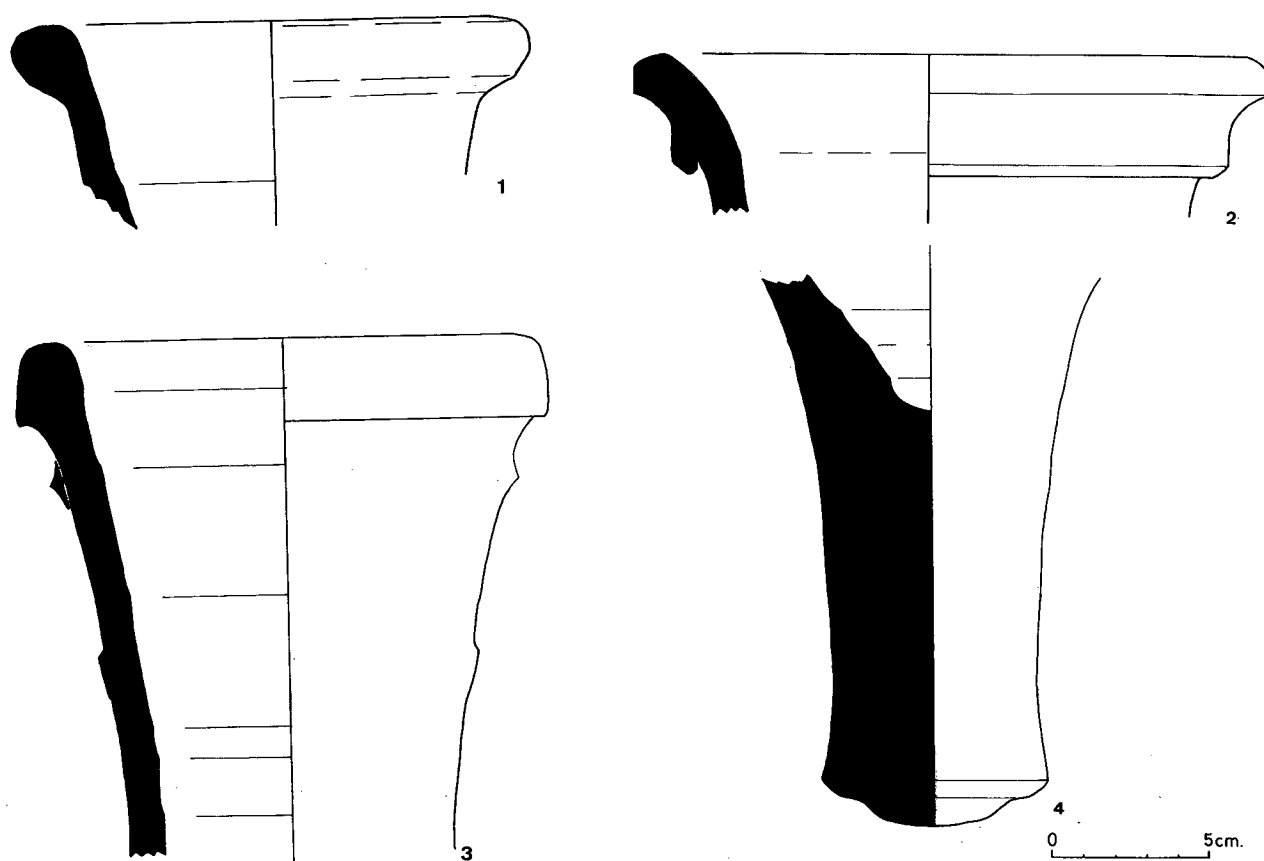

Fig. 13.— Fase IIb. Àmfora: 1, 3 i 4) Dressel 2/4; 2) Dressel 7/11.

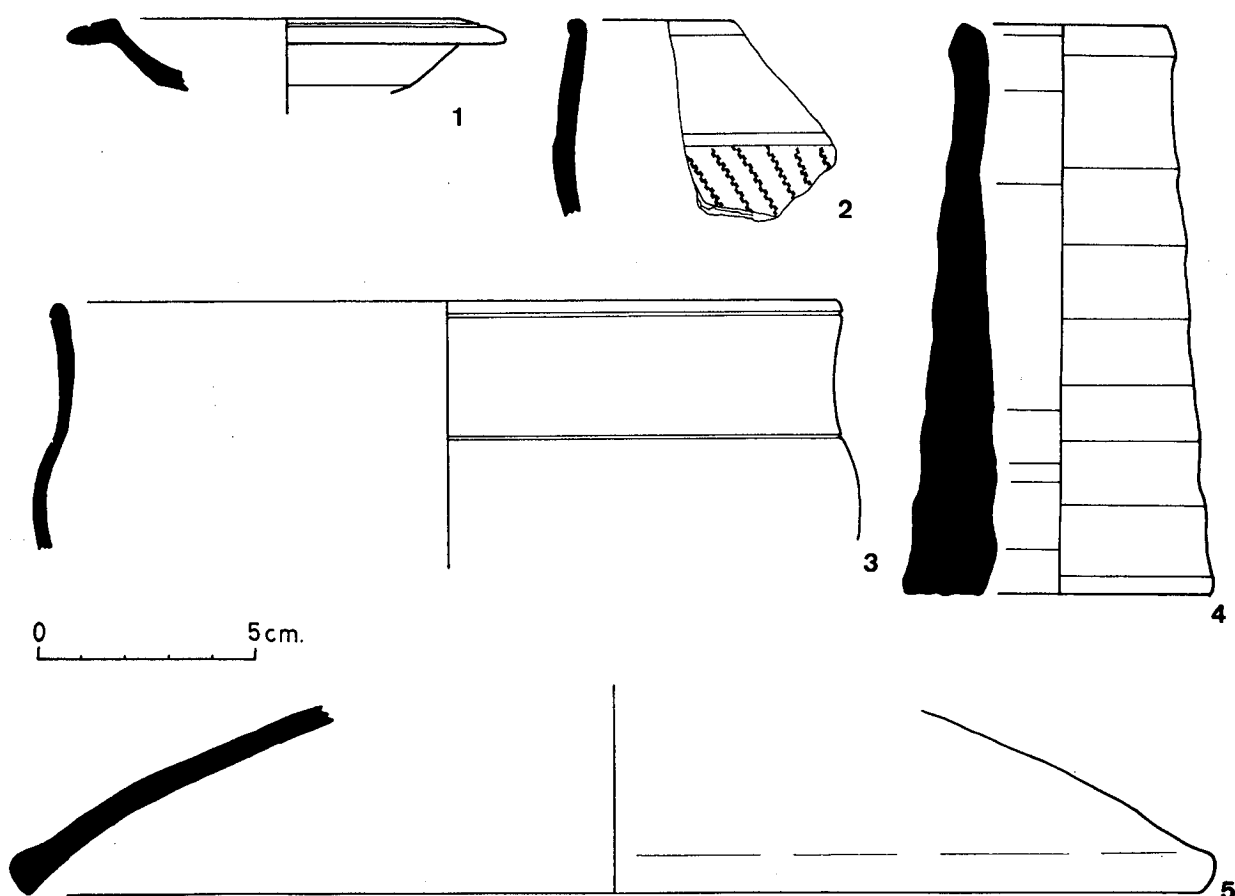

Fig. 14.— Fase IIIa. T.S.Africana A: 1) Hayes 6C. T.S. Hispànica: 2) Drag. 37A. Comuna oxidada a torn: 3) bol; 4) tubulí. Africana de cuina: 5) Hayes 196.

banda no s'excavà a causa de la manca física d'espai (habitació 8, fig. 4).

Cal lamentar la pèrdua de la major part de la pavimentació d'aquest edifici, que desaparegué a causa de les reformes que s'hi efectuaren més endavant, a la fase IV. Només es conservà a la banda sud-oest de l'habitació 7, i estava formada per un nivell d'argila crua i compactada a la seva part superior (U.E. 35), que es trobà molt malmès. Totes aquestes estructures conformen la fase IIIa.

A fora de l'edifici principal no sembla haver-hi una ocupació clara. L'habitació 4 es converteix en abocador (U.E. 22), mentre que la 5 i la 6 estan constituïdes per farcits heterogenis i que no presenten cap nivell de circulació apreciable (U.E. 20, 31 i 40); fa l'efecte, més aviat, que ens trobem davant de nivells de runa i sedimentació formats durant el funcionament de les estructures principals de la fase IIIa. Aquests nivells conformen la fase IIIb, i quedarien colgats amb els farcits de la posterior fase IV.

Anàlisi del material

Només comptem, per al moment de constitució de la fase III (fase IIIa) amb el material sorgit a la U.E. 35. El total de fragments de ceràmica apareguts és de 176. La T.S. Sud-gàl.lica està representada per 4 exemplars (2,3%), sense cap forma identificable. Hi ha un sol exemplar de T.S.Hispànica, una vora de la

forma Drag. 37A (fig. 14, 2). La T.S. Africana A té també 4 fragments, amb una vora de la forma Lamb. 4/36 i una altra de la Hayes 6C (fig. 14, 1). La ceràmica africana de cuina presenta 10 fragments (5,7%), entre els quals destaquen els típics plats/tapadora de la forma Hayes 196 (fig. 14, 5).

El percentatge d'àmfores baixa bruscament respecte a etapes anteriors. En tenim tan sols 15 fragments (8,5%), amb només la forma Dressel 2/4 identificada. Per contra, augmenta espectacularment el nombre de fragments de ceràmica comuna oxidada, alguns de qualitat notable (fig. 14, 3), que, amb 101 exemplars, constitueixen el 57,4% del total de ceràmica trobada a l'estrat.

Els enderrocs, sedimentacions i abocaments de la part exterior a l'edifici principal constitueixen, com ja s'ha dit, estrats datables en el moment de funcionament de la fase III (fase IIIb). Són les U.E. 20, 22, 31 i 40. D'aquests nivells n'han sortit 810 fragments de ceràmica.

La vaixel·la d'importació presenta les següents dades: T.S.Sud-gàl.lica: 16 fragments (2,0%), amb les formes Drag. 15/17 (fig. 15, 1) i 18 (fig. 15, 3), a més d'una forma inèdita (fig. 15, 2). Parets fines: 12 fragments (1,5%). T.S. Africana A: 10 fragments (1,2%), entre els que destaquen les formes Lamb. 1/Hayes 8A, Lamb. 2A/Hayes 9A (fig. 15, 4) i un exemplar de la forma Hayes 138 al qual només li manca la nansa (fig. 15, 5). Africana de cuina: 40 fragments (4,9%), amb

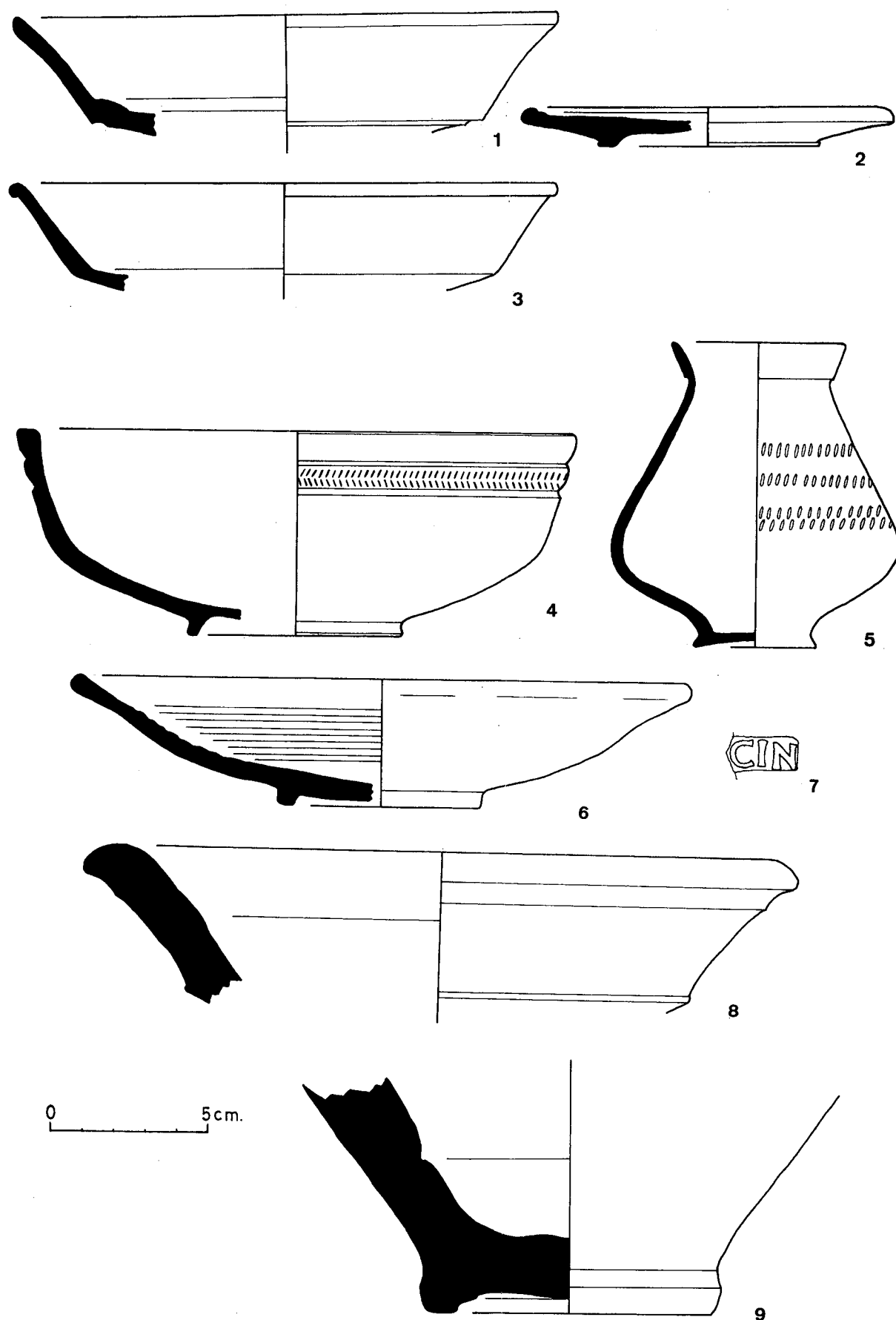

Fig. 15.— Fase IIIb. T.S. Sud-gàl·lica: 1) Drag. 15/17; 2) forma indeterminada; 3) Drag. 18. T.S. Africana A: 4) Lamb. 2A-Hayes 9A; 5) Hayes 138. Africana de cuina: 6) Ostia II, fig. 302. Àmfora: 7) Marca CIN; 8) Dressel 7/11; 9) Dressel 30.

plats/tapadora de la forma Hayes 196 i cassoles de la forma Hayes 197, a més d'un exemplar sencer de la forma Ostia II, fig. 302 (fig. 15, 6).

S'observa en aquests nivells la consolidació del predomini de les ceràmiques comunes oxidades, que estan representades per 473 fragments (58,4%), i també la pèrdua d'importància quantitativa de les àmfores (164 fragments, 20'24 %), representades encara majoritàriament per la forma Dressel 2/4. Hi ha, també, algun exemplar de Dressel 7/11 (fig. 15, 8), una nansa de Dressel 20 amb el segell ...CIN (fig. 15, 7), i un pivot de Dressel 30 (fig. 15, 9).

Cronologia

Les habitacions provisionals 4 i 5 es construïren directament sobre la ocupació de la fase II, sense aixecar el nivell del sòl, per la qual cosa no disposem de material arqueològic que permeti establir-ne una datació. D'altra banda, la pavimentació de l'edifici principal s'ha pogut conservar només molt fragmentàriament i, a més, el material que ha proporcionat és poc significatiu. La Lamb. 4/36 de T.S. Africana A ens portaria a la primera meitat del segle II, sense majors precisions (Atlante, 1981, p. 24). Menys precisa és encara la Drag. 37A de T.S. Hispànica, i desorientadora la Hayes 6C de T.S. Africana A, amb la tardana cronologia de finals del segle II-principis del III (Atlante, 1981, p. 25). És perfectament possible que aquest darrer exemplar es tracti d'una contaminació procedent del proper forat baix-imperial U.E. 32. Algunes africanes de cuina, per bé que molt fragmentades semblen pertànyer a la facies antonina (Aquilué, 1989, p. 212). Per tant, resta insegur del tot el moment de formació de la fase III, i només el podem datar en base al *terminus post-quem* d'algunes ceràmiques antonines (principis del segle II) i a l'*ante-quem* dels nivells d'abocament i sedimentació immediatament posteriors (mitjan-segona meitat del segle II).

Així mateix, la cronologia d'aquests darrers nivells (fase IIb) no gaudeix, dissortadament, de majors precisions. Les tres formes identificades de T.S. Africana A són clarament de la primera meitat del segle II, i rarament van més enllà de les dècades centrals de l'esmentada centúria (Atlante, 1981, pp. 26, 27 i 38-39). La comuna africana no ens aporta dades més concretes, i la resta de ceràmiques d'importació són clarament anteriors. És interessant destacar la tímida aparició de les àmfores de la forma Dressel 30, molt freqüents en els estrats immediatament posteriors.

En definitiva, ara com ara, l'únic que podem avançar és que el funcionament de les fases II i III tingué lloc en un lapse cronològic que arrencaria al voltant de l'any 100 d.C. i acabaria en un moment indeterminat de la segona meitat del segle, presumiblement dins les primeries del regnat de Marc Aureli (158-181 d.C.). Així doncs, el moment de construcció del segon edifici, és a dir, l'inici de la fase III, resta molt imprecís.

FASE IV

Aquest període representa una continuació i expansió de la fase precedent. Les estructures principals perduren sense alteracions, malgrat que es detecten tot

un seguit de reformes prou significatives, tant externes com internes a l'edifici principal, com per diferenciar una nova fase (fig. 5).

L'antiga habitació 7 es compartimenta en dues cambres en construir-se un envà en direcció nord-sud (U.E. 4). A llevant queda una gran estança (habitació 1) pavimentada amb un *opus signinum* (U.E. 7) assentat damunt un potent farcit de preparació (U.E. 36 i 42), que arriba a eliminar els vestigis de la fase III. Així mateix, s'inutilitza part del mur meridional de l'antiga habitació (U.E. 5), i la cambra s'amplia cap a migdia. A aquest àmbit s'hi accedeix per un passadís que s'obre a l'angle nord-oest de la cambra i es perd en el perfil de ponent de la cala. Hom pensa que aquest corredor també permetria l'accés a la segona habitació (habitació 2), situada a l'oest de la primera, a l'altre costat de l'esmentat mur U.E. 4. El nivell de circulació del passadís no s'ha trobat a causa del forat que es realitzà en el lloc durant el Baix Imperi (U.E.32). L'habitació 2, de menors dimensions que la 1, presenta una planta rectangular i també es pavimenta amb un *opus signinum* similar al de la cambra veïna (U.E. 6). Aquí, el mur meridional U.E. 5 és respectat i, a l'altra banda, s'hi obre una tercera habitació (habitació 3), també amb paviment de *signinum* (U.E. 17), les dimensions de la qual ens són desconegudes, perquè es troba just a la cantonada sud-oest de la cala. Les parets d'aquestes tres habitacions anaven revestides d'estuc, ornamentat fonamentalment amb motius geomètrics i alguns de vegetals, pintats en colors diversos (vermell, verd, negre...), i del qual se'n trobaren nombrosos fragments a la U.E. 15 i a la zona de contacte amb els diversos paviments.

A llevant del cos principal de l'edifici, s'amortitza el mur U.E. 24, que dividia les habitacions 4 i 5, se substitueix per un de nou (U.E. 18), que segueix el mateix sentit, i s'aixeca el nivell del sòl, tapant l'abocador U.E.22 amb un farcit (U.E. 21). Els murs de llevant (U.E. 19 i 29) continuen en funcionament, de manera que les habitacions 4 i 5 perduren en aquesta nova fase. Substituint la part septentrional del mur U.E. 25, se n'aixeca un de nou (U.E. 11), que separa les habitacions 5 i 6, el nivell de les quals també s'eleva amb sengles farcits (U.E. 13 i 14, respectivament).

Al nord de la cala (habitació 6) s'hi descobreix la cantonada de dos murs (U.E. 9 i 10), malmesos en construir-se la casa moderna, fet que ha impedit conèixer de forma segura les característiques i la funcionalitat d'aquestes estructures. No se n'ha conservat cap pavimentació ni nivell d'ocupació.

Anàlisi del material

Pertanyen, doncs, a aquesta fase els paviments d'*opus signinum* (U.E. 6, 7 i 17), les seves potents preparacions (U.E. 23 i 36/42) i els farciments dels nous àmbits, exteriors al cos principal de l'edifici (U.E. 13, 14, 21 i 30). La quantitat total de ceràmica exhumada és de 4.462 fragments.

La vaixella d'importació és molt diversa. Hi ha 3 fragments informes de vernís negre (0,1%), un dels quals és de Campaniana B. La T.S. Itàlica està representada per 12 exemplars (0,3%), molt fragmentats. Les parets fines tenen 33 fragments (0,7%), un d'ells

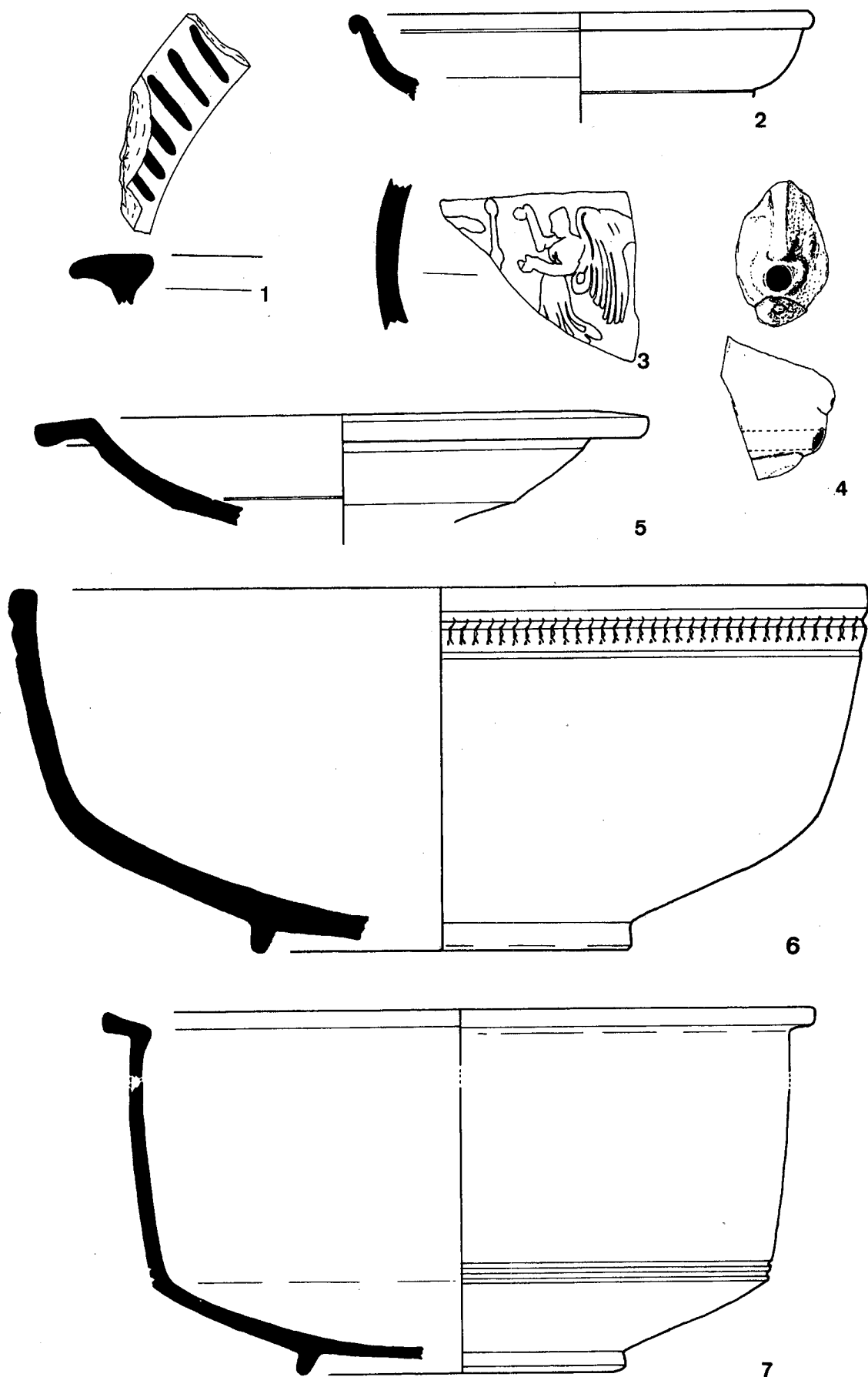

Fig. 16.— Fase IV. Ibèrica pintada: 1) Kàlathos. T.S. Sudg-àl·lica; 2) Drag. 27; 3) sense forma; 4) Drag. 45. T.S. Africana A; 5) Hayes 6C; 6) Lamb. 2A-Hayes 9A; 7) Lamb. 6-Hayes 34.

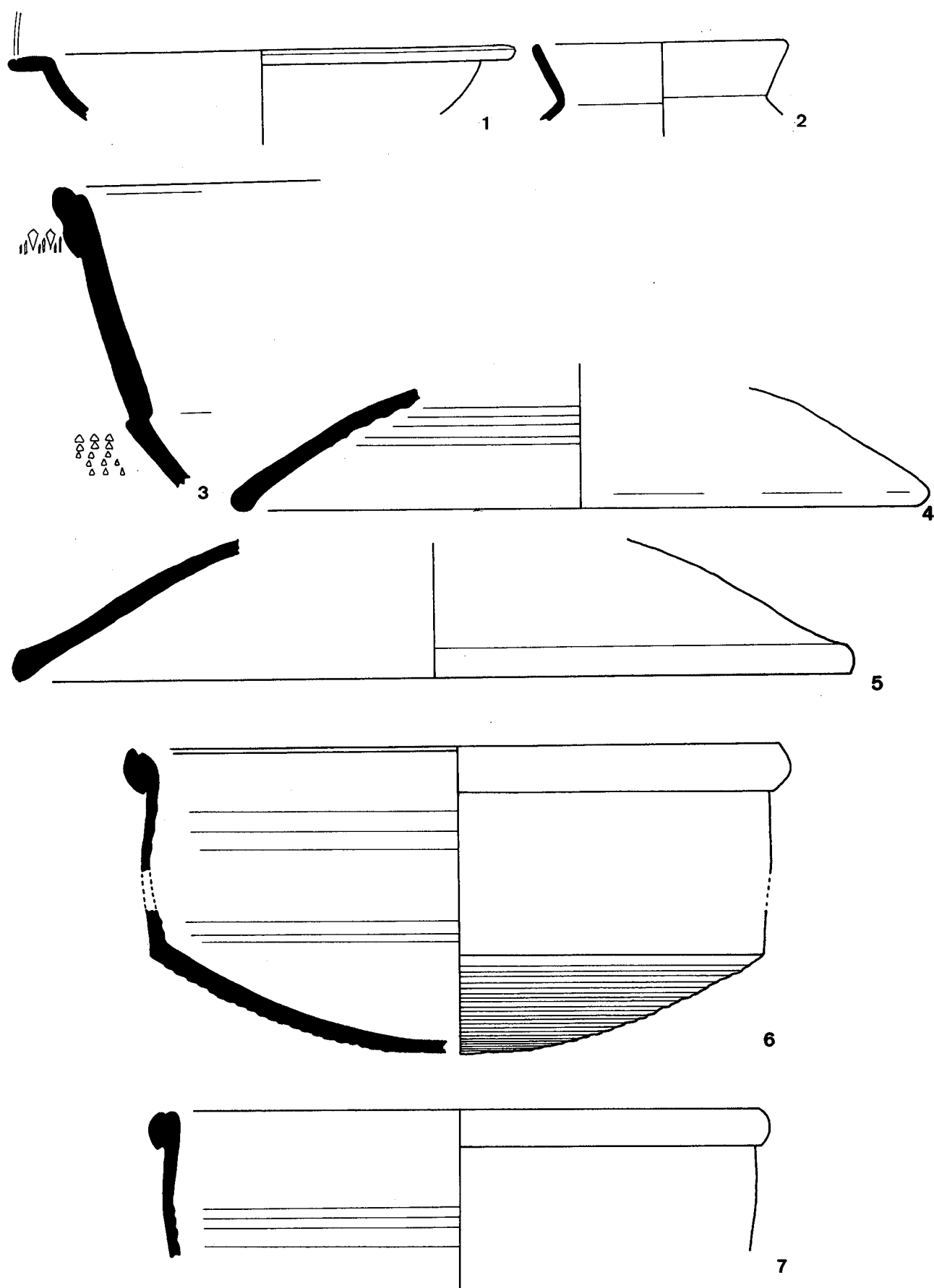

Fig. 17.— Fase IV. T.S. Africana A: 1) Lamb. 23-Hayes 6B; 2) Lamb. 14-Hayes 140; 3) Hayes 10-Carandini 1976, figs. 2-3. Africana de cuina: 4) Ostia II, fig. 302; 5) Hayes 196-Ostia III, fig. 332; 6 i 7) Hayes 197-Ostia III, fig. 267.

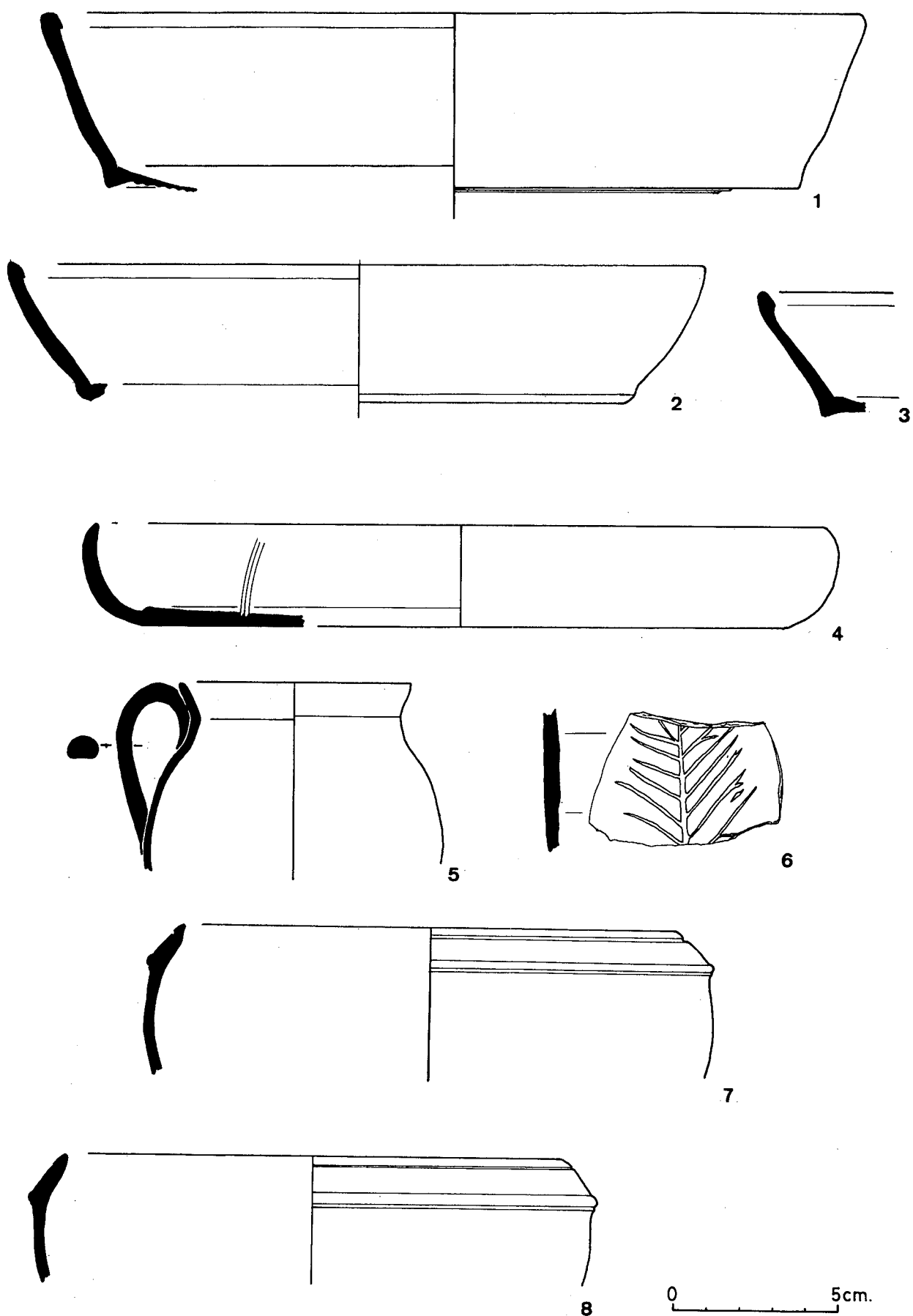

Fig. 18.— Fase IV. Africana de cuina: 1 a 3) Lamb. 10 A-Hayès 23B. 4) Lamb. 9-Hayès 26. Parets fines: 5) Marabini LXVIII. Comuna oxidada a torn: 6) sense forma; 7 i 8) bols de producció local.

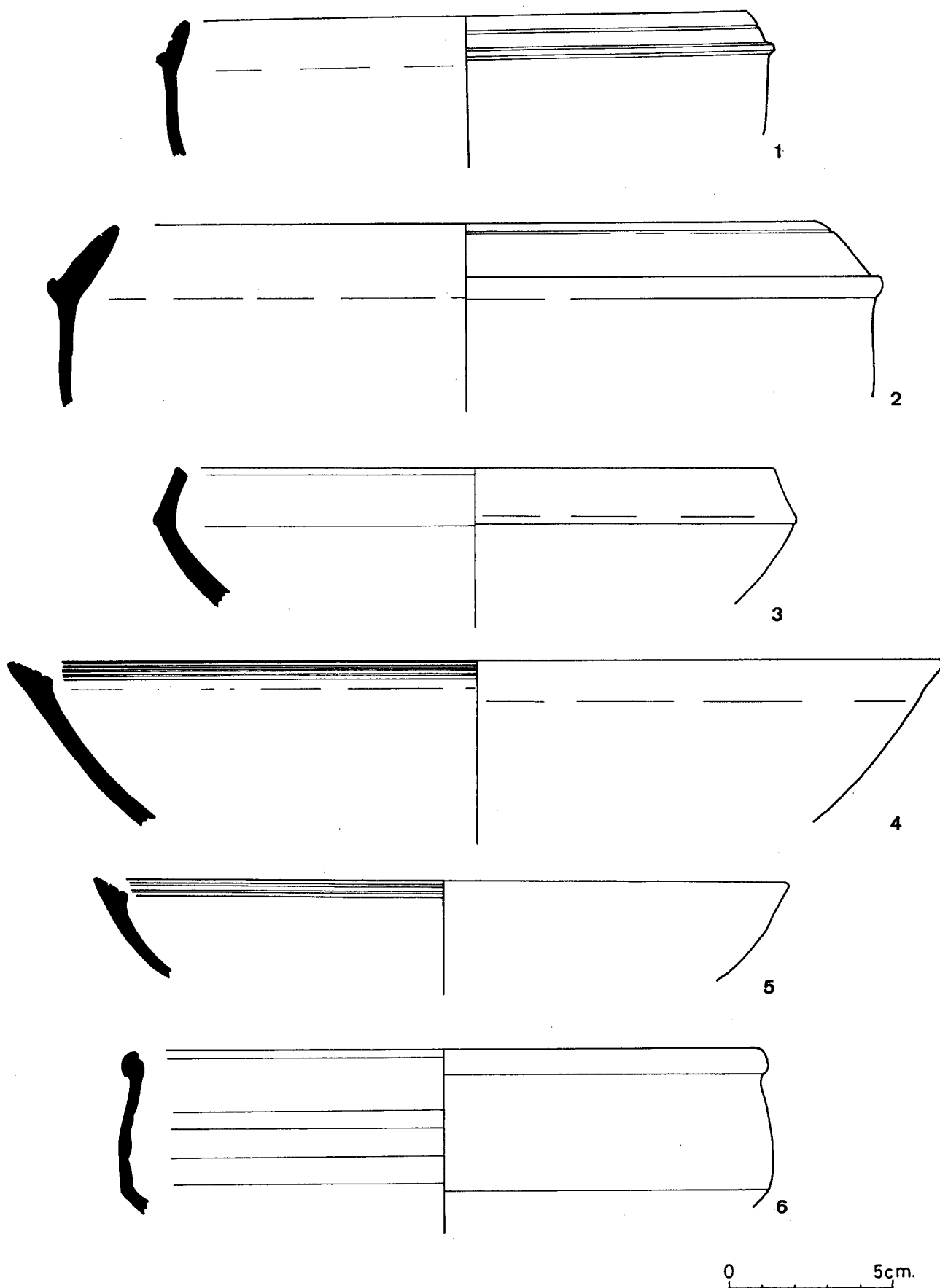

Fig. 19.– Fase IV. Comuna oxidada a torn: 1 a 5) producció local; 6) imitació de ceràmica africana de cuina.

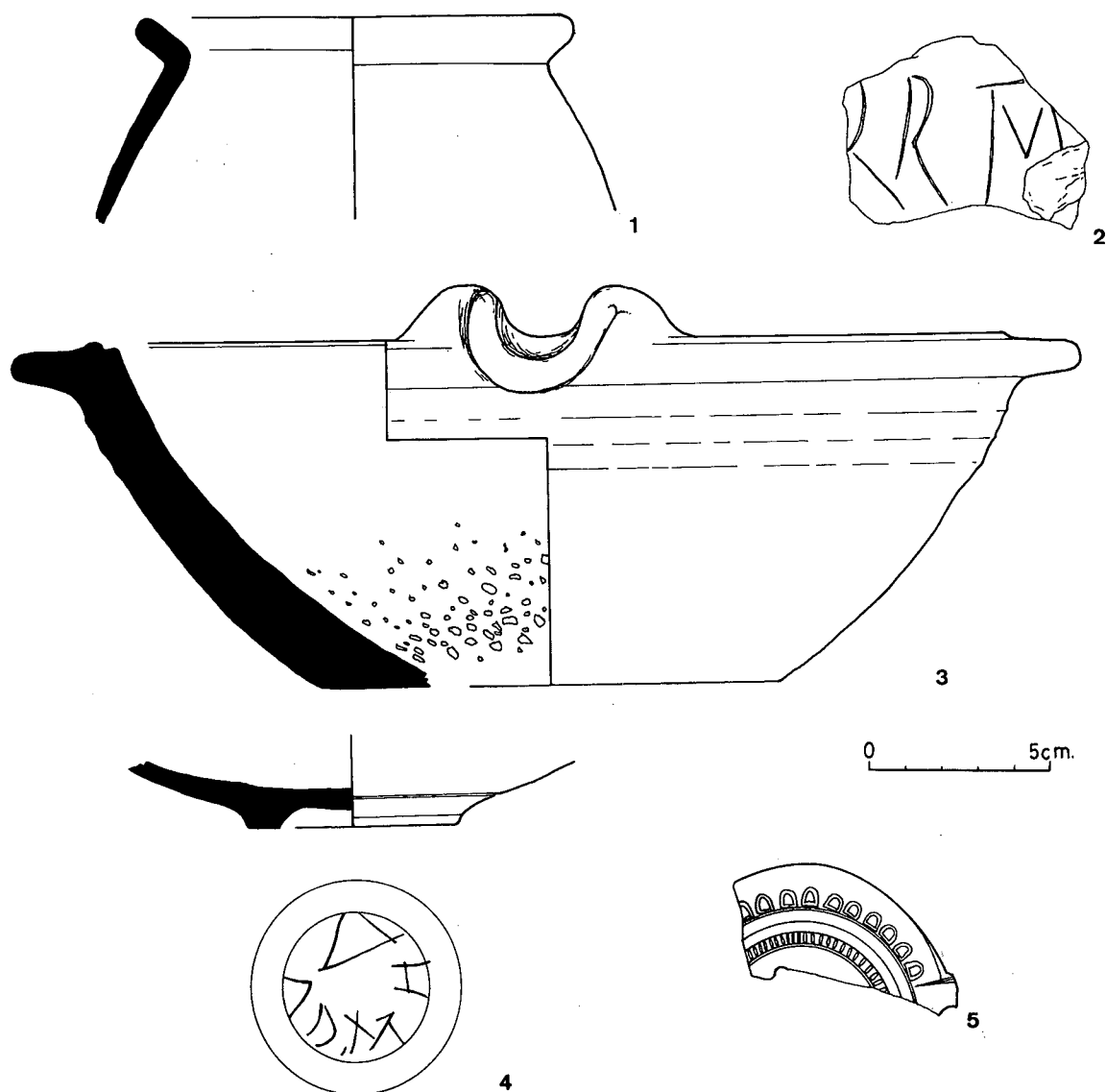

Fig. 20.— Fase IV. Grollera reduïda a torn: 1) olla. Grollera reduïda a mà: 2) grafit QRTV. Comuna oxidada a torn: 3) morter; 4) base de bol amb grafit. 5) Llàntia.

assimilable a la forma Marabini LXVIII (fig. 18, 5). 7 fragments (0,2%) pertanyen a la ceràmica de vernís roig intern pompeïà. Pel que fa a la T.S. Sud-gàl·lica se n'han trobat 69 fragments (1,5%), entre els que destaquen algunes vores de la forma Drag 27 (fig. 16, 2), fragments informes de bols decorats (fig. 16, 3) i un musell de lleó característic de la forma Drag. 45 (fig. 16, 4). La T.S. Africana A ha proporcionat 70 fragments, amb diverses formes: Lamb. 2A-Hayes 9A (fig. 16, 6), Lamb. 6-Hayes 34 (fig. 16, 7), Hayes 6C (fig. 16, 5), Hayes 10/Carandini 1976, figs. 2-3 (fig. 17, 3), Lamb. 23-Hayes 6B (fig. 17, 1) i Lamb. 14-Hayes 140 (fig. 17, 2). Pel que fa a l'africana de cuina, el nombre de fragments trobats s'eleva a 292 (6,5%), i té àmpliament representades les formes típiques d'època antonina: Hayes 196 (fig. 17, 4-5), Hayes 197 (fig. 17, 6-7) i Lamb. 10A-Hayes 23B (fig. 18, 1-3), a més del plat Lamb. 9-Hayes 26 (fig. 18, 4). Finalment, cal esmentar un fragment informe de T.S. Africana C.

La ceràmica comuna oxidada a torn continua essent àmpliament predominant, amb 2.367 fragments, que

representen un 53,0% del total. Destaca l'aparició massiva dels bols anomenats *de Llafranc* (Nolla et al., 1982, pp. 160-166), amb dues formes principals, caracteritzades pel cos hemisfèric i la vora reentrant, de producció local i totalment inexistents en estrats anteriors (fig. 18, 7-8; fig. 19, 1-5). També és interessant destacar l'aparició d'un morter gairebé sencer (fig. 20, 3), i també alguna imitació de formes de ceràmica africana de cuina (fig. 19, 6).

Les àmfores, amb 612 fragments, representen un 13,7% del total de la ceràmica d'aquesta fase. És ara quan irromp amb força la Dressel 30 (fig. 21, 1-4), també de fabricació presumiblement local, relegant a un segon terme la Dressel 2/4. A part d'aquestes dues, no s'ha pogut identificar de manera clara cap altra forma.

Cronologia

El material datable pertany en un moment cronològic molt precís. És interessant el *terminus post-quem*

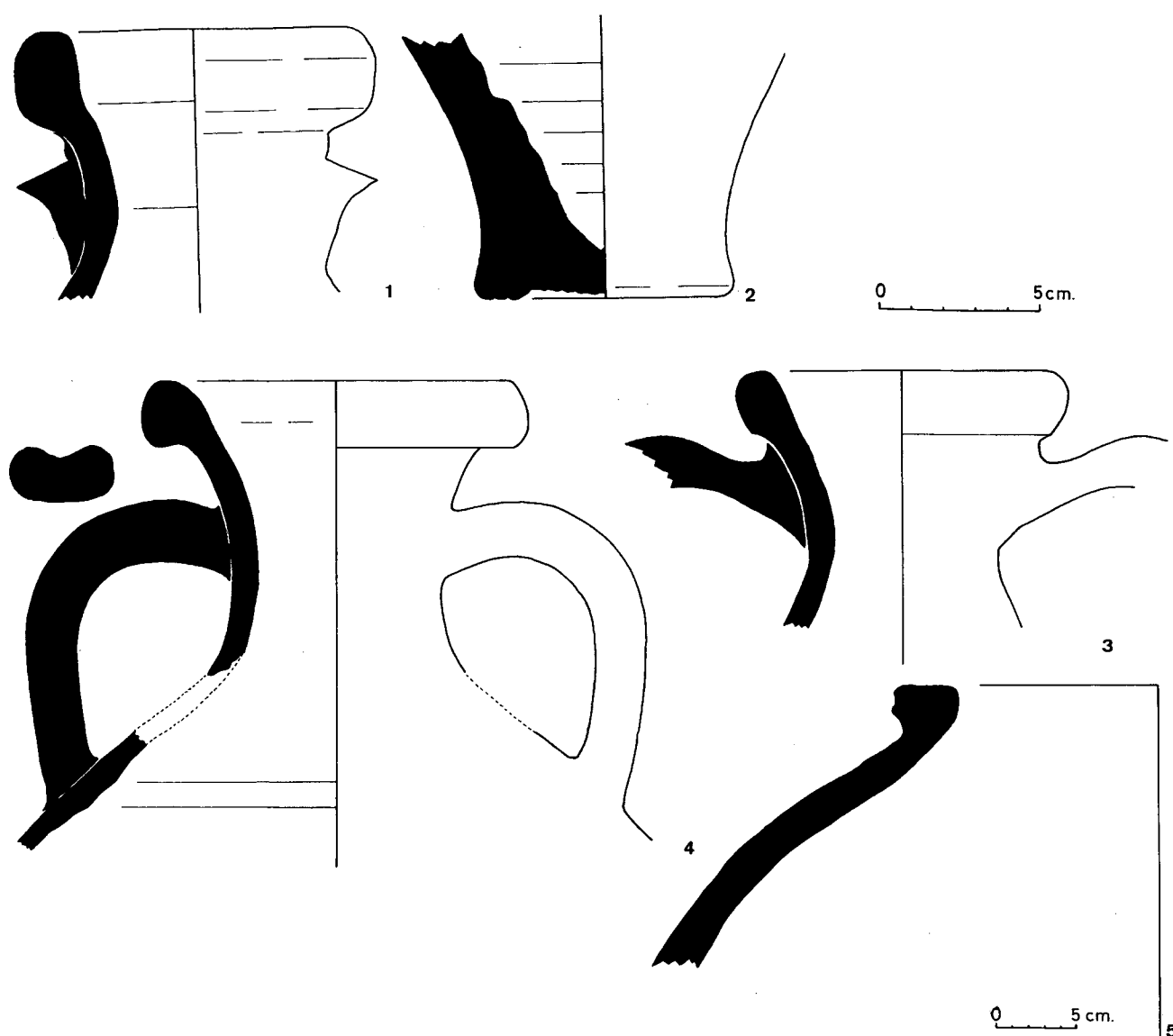

Fig. 21.— Fase IV. Àmfora: 1 a 4) Dressel 30. 5) dolium.

de 175 d.C. proporcionat per la forma Drag. 45 de T.S. Sudgàl.lica (Oswald & Pryce, 1920, p. 216). Així mateix, la major part de les formes de ceràmica africana es mouen entre segona meitat-finals del segle II d.C i principis del segle III d.C: tal és el cas de les formes Lamb 6-Hayes 34, Hayes 6C, Lamb. 23-Hayes 6B, Lamb. 14-Hayes 140 i Lamb. 9-Hayes 26 (Atlante, 1981, pp. 25, 27, 29 i 38-39). Una cronologia semblant dona l'únic fragment decorat de llàntia. Tot sembla indicar, doncs, que les reformes de la fase IV tindrien lloc en un moment indeterminat a cavall dels segles II i III, és a dir, molt probablement durant el regnat de Septimi Sever (193-211 d.C.).

FASE V

Les fases més tardanes, documentades a bastament en un solar veí (Barti & Plana, 1989, pp. 137-146), apareixen destruïdes per la construcció de l'edifici de principis del segle XX. A l'excavació de la cantonada

dels carrers Llevant i Monturiol només s'han pogut documentar com a posteriors a les reformes de la fase IV un petit nivell d'enderroc a l'habitació 3 (U.E. 15), amb nombrosos fragments d'estuc pintat, però sense material ceràmic representatiu, i el gran forat U.E. 32, a la cantonada oest de la sala, amb un farciment d'època baix-imperial (U.E. 16).

Anàlisi del material

El total de fragments de ceràmica apareguts és de 412. Pel que fa a la vaixel·la fina d'importació, la T.S. Sudgàl.lica i la T.S. Africana A estan representades per 3 fragments (0,7%) cadascuna, la T.S. Africana C per 1 (0,2%), la T.S. Africana D —entre les quals destaquen una vora de la forma Hayes 61 (fig. 22, 1) i un fragment de fons amb indicis de decoració estampada— també per 3, i la T.S. Lucente per 5 (1,2%), amb una vora de la forma Lamb. 1/3.

Ni la ceràmica comuna oxidada (233 fragments, 56,6%), ni les àmfores (100 fragments, 24,3%), proporcionen dades destacables.

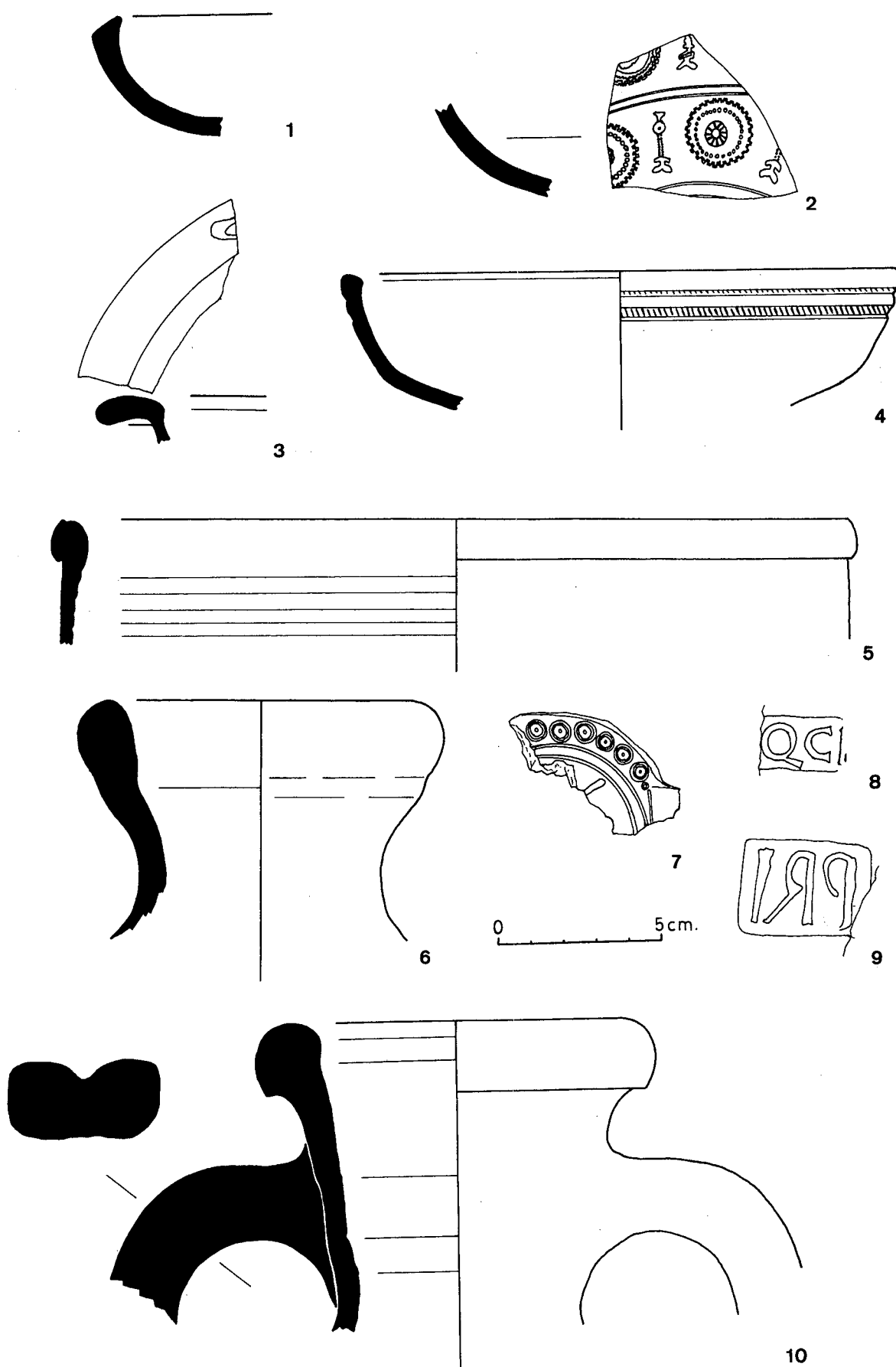

Fig. 22.— Fase V. T.S. Africana D: 1) Hayes 61. Material de superfície. T.S. Hispànica; 2) sense forma. T.S. Africana A; 3) Lamb 4/36A-Hayes 3B; 4) Lamb. 2A-Hayes 9A. Africana de cuina; 5) Hayes 197. Àmfora; 6) Keay III B; 8) marca QC(R); 10) Dressel 30. 7) Llàntia. 9) Marca PRI (retro) sobre tegula.

Cronologia

La datació del moment final de les estructures de la fase IV, doncs, el podem situar, gràcies a l'existència de T.S. Lucente (Lamboglia, 1963, pp. 163-179) i a la forma Hayes 61 de T.S. africana D, en un moment indeterminat del segle IV d.C., posterior a l'any 325 (Atlante, 1981, pp. 83-84).

MATERIAL DE SUPERFÍCIE

El estrats superficials (U.E. 1, 2 i 12), molt remenats i afectats per la casa de principis del segle XX, han proporcionat material de molt diverses èpoques, per bé que la majoria és contemporani de la fase IV identificada en el jaciment. Donat el seu nul valor estratigràfic, esmentarem només algunes peces que, *per se*, comporten alguna informació.

Una nansa d'àmfora Dressel 20 duu el segell ...QCR (fig. 22, 8), i el llavi d'una altra pertany a la forma Keay III B (fig. 22, 6). Finalment, fou trobada un fragment de *tegula* amb la marca del terrisser local PRI (fig. 22, 9).

CONCLUSIONS

– *Materials anteriors a la fundació de l'edifici.* Sorgits residualment en els contextos més diversos, són absolutament minoritaris, i ofereixen uns percentatges inapreciables. Bàsicament, estan formats per uns quants fragments informes de ceràmica de vernís negre -entre els quals hem identificat una Campaniana B-, i d'àmfora ibèrica i púnica, i també una vora de *kalathos* pintat (fig. 16, 1).

– *T. S. Itàlica.* És present també en petites quantitats, presumiblement perquè els nivells més antics identificats es formen quan ja la producció d'aquest tipus ceràmic va de baixa. De les tres formes identificades, una (Drag. IX del taller de M.PERENNIVS) (fig. 8, 1) la podem situar als darrers anys del s.I a.C.; mentre que una altra (Goudineau 38 B del taller de TITIVS) (fig. 11, 1) ens porta, en canvi, als anys 20 de la nostra era (Goudineau, 1968, p. 306). Una tercera, finalment, a causa de la manca de paral·lels, no ens ofereix cap dada cronològica precisa (fig. 9, 1). Tret de l'esmentada Drag. IX, procedent de l'*opus signinum* U.E. 51, la resta de T.S. itàlica ha aparegut de forma residual en estrats clarament posteriors al moment de difusió d'aquest tipus ceràmic.

– *T.S. Sud-gàl·lica.* Vaixella fina per excel·lència dels períodes Juli-Claudi i Flavi a Occident, en el nostre jaciment la trobem ja en els nivells més antics (U.E. 53, fase I). Predomina de forma clara a les fases IIa i IIb, d'època flàvia, i continua trobant-se, per bé que en menors quantitats, en tots els nivells posteriors, del segle II. Les formes i *sigilla* identificades pertanyen al segle I, majoritàriament. Com a exemplars més antics, trobem les Drag. 29 A de la fase I i la Drag. 11 (fig. 11, 2) (Vernhet, 1975, fig. VI; Vernhet, 1979, figs. XVIII i XIX). D'època de Claudi-Neró són algunes variants de la forma Drag. 27 -la més freqüent- (fig. 11, 3-5; fig. 16, 2) (Oswald & Pryce, 1920, pp.

186-188), Drag. 29 B (fig. 11, 9) (Vernhet, 1979, fig. XIX) i el *sigillum* OF.LABIO, procedent dels tallers de la Graufesenque (fig. 11, 8) (Vernhet, 1975, p. 4). El període flavi està representat per alguns exemplars de les formes Drag. 15/17 (fig. 9, 3; fig. 15, 1) (Oswald & Pryce, 1920, pp. 173-176), 18 (fig. 9, 2; fig. 15, 3) (Oswald & Pryce, 1920, pp. 181-183) i 35 (fig. 11, 6) (Oswald & Pryce, 1920, pp. 192-194), i també el *sigillum* SABINVS (fig. 11, 7), a l'igual de l'anterior de la Graufesenque (Vernhet, 1975, p.4). D'altra banda, disposem d'un exemplar molt tardà, de la forma Drag. 45 (fig. 16, 4) datable al darrer quart del segle II d.C. (Oswald & Pryce, 1920, pp. 216-217), i trobat a la fase IV. Finalment, cal destacar la peça de la fig. 15, 2, de la qual no hem pogut localitzar paral·lels, i que fou trobada en un estrat de la fase IIIb, situable al segon quart-mitjan segle II d.C.

– *T.S. Marmorata.* Com és habitual, la seva presència és raríssima. En tenim un sol exemplar, de la forma Drag. 29 B (Claudi-Neró), trobat en nivells de la fase IIb (fig. 12, 1).

– *T.S. Hispànica.* També molt escassa (només tres fragments), els exemplars identificats pertanyen a la forma Drag. 37 (fig. 14, 2; fig. 22, 2). Només un d'ells fou trobat en estratigrafia fiable, a la fase IIIa, de la primera meitat del segle II d.C.

– *T.S. Africana A.* Comença a sortir, encara molt tímidament, a la fase IIb (darreries del segle I-principis del II d.C.), amb algun exemplar de la forma Lamb. 2A-Hayes 9A. Aquesta forma, de gran èxit a la primera meitat del segle II d.C. és, amb molt, la més representada en el nostre jaciment (fig. 15, 4; fig. 16, 6; fig. 22, 4). La T.S. Africana A és molt freqüent en les fases IIIa, IIIb i IV, en què aconsegueix desplaçar la T.S. Sud-gàl·lica. A més de l'esmentada forma Lamb. 2A-Hayes 9A, altres exemplars de la primera meitat del segle II són les formes Lamb. 1-Hayes 8A, Lamb. 4/36-Hayes 3B (fig. 22, 3), Hayes 10-Carandini 1976, 2-3 (fig. 17, 3) i Hayes 138 (fig. 15, 5) (Atlante, 1981, pp. 24-27, 30-31 i 38-39). La segona meitat del mateix segle està també ben representada per diverses formes: Lamb. 23-Hayes 6B (fig. 17, 1) i Hayes 6C (fig. 14, 1; fig. 16, 5), ja només presents, en estratigrafia fiable, a la fase IV (Atlante, 1981, p. 25). Altres formes serien encara lleugerament més tardanes, a cavall entre els segles II i III, com la Lamb. 6-Hayes 34 (fig. 16, 7) i la Lamb. 14-Hayes 140 (fig. 17, 2) (Atlante, 1981, p. 29 i 38-39).

– *Africana de cuina.* Igual que la T.S. africana A, la trobem per primer cop en estrats de finals del segle I d.C. (fase IIb), per bé que apareix amb molta més força. A partir d'aquest moment, la seva presència passarà, amb molt, a predominar en tots els nivells del segle II, i esdevindrà la importació més exitosa de les fases IIIa, IIIb i IV. A la fase IIb gairebé exclusivament hi trobem plats-tapadora de la forma Ostia II, fig. 302, sense la vora fumada (fig. 12, 3-4), presents també en estrats posteriors (fig. 15, 6; fig. 17, 4). El repertori formal s'amplia a les fases del segle II: a la fase IIIa ja apareix el plat-tapadora típic de la forma Hayes 196, amb la vora fumada (fig. 14, 5; fig. 17, 5), i també les primeres cassoles de vora ametllada, de la forma Ostia III, fig. 267 (Hayes 197) (fig. 17, 6-7; fig. 22, 5). La cassola de la forma Lamb. 10A-Hayes 23B

apareix en nivells de la fase IV (fig. 18, 1-3), i també el plat Lamb. 9-Hayes 26, amb vernís intern del tipus A2 (fig. 18, 4), i propi de la segona meitat del segle II-principis del segle III (Atlante, 1981, pp. 31-32; Aquilué, 1989, p. 212).

– *Vernís roig intern pompejà*. A part d'alguns fragments informes apareguts clarament de manera residual, disposem tan sols d'un exemplar procedent d'un nivell de la fase IIb (fig. 12, 5).

– *Parets fines*. Tenen representació a cadascuna de les fases; dissortadament, les peces han aparegut sovint excessivament fragmentades, per la qual cosa el repertori formal que podem oferir és escàs. De la fase IIa tenim una vora de la forma Marabini XXXVII, del tipus anomenat *closca d'ou* (fig. 9, 4) (Atlante, 1985, p. 293), i una peça hemisfèrica de llavi engruixit i engal·ba ataronjada-marronosa (fig. 9, 5), de probable producció local (Nolla, Canes & Rocas, 1982, p. 164). La fase IIb ha proporcionat, també un petit fragment de vora, difícil d'identificar (fig. 12, 2). Finalment, destaquem una gerreta assimilable a la forma Marabini LXVIII, pròpia del segle II d.C., apareguda en un nivell de la fase IV (fig. 18, 5) (Atlante, 1985, pp. 267-68).

– *Vaixella fina d'importació tardana*. És també molt minoritària, a causa de la ja esmentada destrucció de les possibles fases posteriors a època severa. La fase IV proporciona només un sol fragment informe (l'únic identificat, de fet) de T.S.Africana C. De la fase V i els estrats superficials provenen alguns exemplars de T.S.Africana D, entre els quals destaca una vora de la forma Lamb. 54-Hayes 61 (fig. 22, 1), i algun fragment de la forma Lamb. 1/3 de T.S.Lucente.

– *Ceràmiques comunes i de cuina*. Gran quantitat d'exemplars de peces de cuina, quasi sempre a torn, però de factura grollera i amb evidents senyals de foc són presents a qualsevol de les fases identificades. El seu repertori formal, poc variat, se centra, bàsicament, en unes olles globulars amb dues nanses petites, freqüents a la fase II (fig. 9, 5), uns recipients més alts i tancats (gerres?), de coll estret i vora exvasada (fig. 20, 1), i també algun morter (fig. 12, 6; fig. 20, 3).

La ceràmica comuna oxidada a torn es fa extraordinàriament present a la fase IV. Està representada, bàsicament, per peces d'una producció local molt característica que funcionaria en aquest moment, ja identificada en campanyes d'excavació anteriors (Nolla et al., 1982, pp. 160-166). La forma aparentment de més èxit és un bol hemisfèric de vora reentrant, remarcada a l'exterior per una o dues línies horitzontals incises i un petit ressalt. El diàmetre de la vora sol oscil·lar entre els 14 i els 20 cm, per bé que hi ha algun exemplar de mida més gran (fig. 18, 7-8; fig. 19, 1-2). Una segona forma, molt semblant, es caracteritzaria per tenir la vora ressaltada a l'exterior per una carena (fig. 19, 3). Finalment, és també molt freqüent un plat fondo o una escudella, de mides diverses i caracteritzat per un ressalt i diverses línies (normalment 3) incises a la part interna de la vora (fig. 19, 4-5).

– *Àmfores*. Formant part dels murs de la fase I o bé del seu enderroc s'han localitzat nombrosos fragments d'àmfora caracteritzats per tenir la pasta beix clar i una engal·ba ocre-blanquinosa. A partir de les formes trobades, s'ha pogut deduir que tots aquests fragments

pertanyen a la variant del tipus Pascual 1 identificat ja per Badia (Badia, 1966, pp. 265-266), i de fabricació local (fig. 10, 1-2). Algunes d'aquestes àmfores, segons Badia, duen la marca de terrisser SVL.VEIEN, sens dubte la mateixa P.VSVL.VEIEN que nosaltres hem trobat en *tegulae* que també formaven part de les estructures de la fase I i que, per tant, tenen un *terminus ante-quem* de voltant dels anys 20 d.C. En aquests moments de principis del segle I d.C., doncs, sembla que aquest tipus amfòric seria encara el predominant.

No és, però, l'únic que hi trobem. Alguns fragments informes d'aquesta fase presenten la pasta vermellosa i el desgredant calcari típic de les àmfores de forma Dressel 2/4, que passaran a predominar del tot a les fases IIa i IIb (fig. 13, 1 i 3-4). Amb molt, és aquest tipus d'àmfora, també de fabricació local, el més freqüent en estrats tant del segle I d.C. com del següent, per bé que a la fase IV sembla que ja prendria un caràcter més residual. Una altra variant de Dressel 2/4 present al jaciment té la pasta beix i el desgredant sorrenc.

L'aparició de l'àmfora de base plana Dressel 30 té lloc de manera encara molt tímida als estrats de la fase IIIb, per passar a predominar als de la fase IV (fig. 15, 9; fig. 21, 1-4; fig. 22, 10). Aquest tipus d'àmfora, de pasta generalment beix o lleugerament ataronjada, ja fou identificada en campanyes anteriors com una producció local (Nolla et al., 1982, pp. 173-176). La seva abundància en els estrats de finals del segle II-principis del III excavats per nosaltres ho confirma plenament.

Altres tipus d'àmfora han aparegut de forma molt més minoritària, i serien importades. De les tres vores identificades com a pertanyents al tipus Dressel 7/11, dues provenen d'estrats de la fase IIb (fig. 13, 2), mentre que la tercera ha estat trobada en un context de la fase IIIb (fig. 15, 8). Un altre exemplar pertany a una de les variants de la forma Tarraconense 1, i prové dels nivells de la fase IIb (fig. 12, 7). Dues nanses amb marca de terrisser són, sens dubte, d'àmfores oliàries del tipus Dressel 20. Una, localitzada a la fase IIIb, té la llegenda ...CIN o ...GIN (VIRGIN) (fig. 15, 7), i procedeix d'una àrea de producció localitzada a Villar de Brenes, prop del Guadalquivir, i la seva cronologia aproximada seria 120-160 d.C (Chic, 1985, pp. 103-104). L'altra, trobada en estrats superficials, permet llegir QC...(possiblement QCR, amb cronologia de 2ª meitat del segle I d.C.) (fig. 22, 8). També en nivells superficials fou trobada una vora del tipus Keay III B (fig. 22, 6), freqüent en nivells del segle III d.C. (Keay, 1984, pp. 102-109).

– *Llànties*. Molt escasses, només disposem de tres exemplars destacables. Una base sencera, sense marca de fabricació, aparegué en un nivell de la fase IIb. Un element cronològic interessant el dona el fragment situable a la fase IV (fig. 20, 5), que presenta decoració característica del darrer quart del segle II d.C (Casas & Rocas, 1989, figs. 1, 4; 3, 17 i 7, 52). Finalment, un altre exemplar prové d'estrats superficials (fig. 22, 7).

– *Dolia*. Diversos fragments de *dolium* han aparegut sobretot als nivells de l'edifici del segle I d.C., lligats indubtablement a la seva funció de magatzem. Alguns d'ells formen part ja de les estructures de la fase I, mentre que en els nivells d'ocupació de la fase IIb fou trobada *in situ* la base d'un d'aquests reci-

pients. Els exemplars més destacables, tanmateix, han aparegut en estrats de datació més tardana, com una vora amb bona part de la panxa (fig. 21, 5) i un fragment informe -sens dubte de cronologia més antiga- amb la marca (P.VSV)L.VEIEN.

– *Tegulae*. D'entre la immensa quantitat de fragments de *tegula* i *imbrex* apareguts destaquen els que han conservat la marca de terrisser. Hem de mencionar, forçosament, a P.VSVL.VEIEN. Algunes *tegulae* d'aquest terrisser foren utilitzades en la construcció de les parets de la fase I (fig. 8, 2-5), que com hem vist són datables a principis del segle I d.C. Aquesta interessant dada l'hem de relacionar indubtablement amb una altra ja coneguda des de fa temps: el mateix P.VSVL.VEIEN fabricà àmfores de la forma Pascual I (Badia, 1966, pp. 265-266); tot plegat ens possibilita situar cronològicament l'activitat d'aquest terrisser local amb seguretat en un moment entorn del 20 d.C. (datació de les estructures de la fase I), i també en els

anys immediatament anteriors. També, com hem vist, P.VSVL.VEIEN fabricà *dolia*.

Una segona marca trobada és la del terrisser PRI (retro). L'únic exemplar l'hem trobat en nivells superficials, la qual cosa no ens ha permès establir cap dada cronològica precisa (fig. 22, 9).

– *Graffiti*. Alguns *graffiti* han estat localitzats en fragments de ceràmica. L'únic nom propi identificat és SEVE, escrit al fons extern d'una base de T.S. Sudgàl·lica que té el segell OF.LABIO, d'època clàudia (fig. 11, 8). Un fragment sense forma de grollera reduïda a mà, situable a la fase IV, sembla presentar part de l'abecedari: QRTV(X), per bé que hi mancava la "S" (fig. 20, 2). Un tercer *graffiti*, il·legible, prové del fons extern d'una comuna oxidada a torn, localitzada també a la fase IV (fig. 20, 4). Finalment, destacarem el motiu vegetal en forma d'espiga estilitzada incís a la paret externa d'una peça de la forma Goud. 38b de T.S. Itàlica, procedent de nivells de la fase IIb (fig. 11, 1).

BIBLIOGRAFIA

- AQUILUÉ X. (1989) Algunas consideraciones sobre el comercio africano. Tres facies características de la cerámica común africana de época alto-imperial, *Empúries*, 47, Barcelona, pp. 210-222.
- Atlante (1981) *Atlante delle forme ceramiche, I*, Roma.
- Atlante (1985) *Atlante delle forme ceramiche, II*, Roma.
- BADIA J. (1966) Hallazgo de ánforas romanas en Llafranc (Gerona), *Ampurias*, XXVIII, Barcelona, pp. 265-266.
- BADIA J. (1984) Una peça singular d'època romana trobada a Llafranc, *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 3, Sant Feliu de Guíxols, pp. 1-10.
- BARTI A. & PLANA R. (1989) Noves aportacions a l'estudi del jaciment romà de Llafranc, *Cypsela*, VII, Girona, pp. 137-146.
- BELTRÁN M. (1978) *Cerámica romana. Tipología y clasificación*, Zaragoza.
- BEMONT C., VERNHET A. & BECK F. (1987) *La Graufesenque. Village de potiers gallo-romains*, Paris.
- CASAS J. & ROCAS X. (1989) Les llànties de la vil·la romana dels Tolegassos. Algunes precisions entorn de la seva datació, *Cypsela*, VII, Girona, pp. 71-86.
- CHIC G. (1985) *Epigrafia anfòrica de la Bètica*, Sevilla.
- GOUDINEAU C. (1968) *La céramique aretine lisse*, París.
- HAYES J.W. (1972) *Late roman pottery*, Londres.
- LAMBOGLIA N. (1963) Nuove osservazioni sulla "terra sigillata chiara", *Rivista di Studi Liguri (tipi C, Lucente e D)*, XXIX, Bordighera, pp. 145-212.
- NOLLA J.M., CANES J.M. & ROCAS X. (1982) Un forn romà de terrissa a Llafranc (Palafrugell, Baix Empordà), *Empúries*, 44, Barcelona, pp. 147-183.
- NOLLA J.M. & CASAS J. (1984) *Carta arqueològica de les comarques gironines*, Centre d'Investigacions Arqueològiques, Girona.
- OSWALD F. & PRICE T.D. (1920) *An introduction to the study of Terra Sigillata*. Londres.
- PELLA i FORGAS J. (1883) *Historia del Ampurdán*. Barcelona.
- PERICOT L. & OLIVA M. (1952) Actividades de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas en Gerona, en 1952, *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, VII, pp. 355-364.
- TRIAS G. (1966) Materiales arqueológicos de Llafranc (Gerona), *Pyrenae*, I, Barcelona, pp. 93-117.
- VERNHET A. (1975) *Notes sur la terre sigillée de La Graufesenque*, Millau.
- VERNHET A. (1979) *La Graufesenque, atelier de céramiques gallo-romain*, Toulouse.